

Yard. Doç. Dr. Muhittin AKGÜL

Kur'ân
Okumanın Önemi

Kur'ân Okumanın Önemi

Doç. Dr. Muhittin AKGÜL

YAZARIN ÖZGEÇMİŞİ

Muhittin Akgül 1963 yılında Erzurum'un Çat ilçesinde doğdu. İlk ve orta tahsilini aynı yerde yaptıktan sonra, liseyi Erzurum ve İstanbul İmam-Hatip Lisesinde tamamladı. Fakülteyi Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde, Yüksek Lisansını Dokuz Eylül Sosyal Bilimler Enstitüsünde, Doktorayı ise Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamladı. Bir süre Diyanet İşlerinde vâiz olarak görev yaptıktan sonra Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesine girdi. Bir yıl Kâhire'de ilmî çalışmalarda bulundu. Hâlen Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde doçent olarak görev yapmaktadır. Evli ve üç çocuk babasıdır.

Yayınlanmış Eserleri:

1. 99 Soruda Efendimiz (s.a.s.) (Işık Yayınları)
2. Ayetler ve Hadisler Işığında Hayatımız, 1-2-3 (Işık Yayınları)
3. İdeal Toplum Açısından İsrâ Sûresi (Işık Akademi Yayınları)
4. Kur'ân İklimine Seyahat (Işık Yayınları)
5. Kur'ân İnsan ve Toplum (Işık Yayınları)
6. Kur'ân'da Hz. Muhammed'in (s.a.s.) Özellikleri (Işık Yayınları)
7. Kur'ân'a Yeni Yaklaşımlar (Işık Yayınları)
8. Kur'ân'dan Hayata Yansımalar (Işık Yayınları)
9. Kur'ân-ı Kerim'de Hazreti Peygamber (Işık Yayınları)
10. Arşın Gölgesinde Yedi Zümre (Rehber Yayınları)

KUR'ÂN OKUMANIN ÖNEMİ

Doç. Dr. Muhittin AKGÜL

KUR'ÂN OKUMANIN ÖNEMİ

Editör
İsmail KAYAR

Kapak
Engin ÇİFTÇİ

Sayfa Düzeni
Ahmet KAHRAMANOĞLU

ISBN
975-278-028-8

Yayın Numarası
289

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası
Sarnıç Yolu Üzeri No: 7 Gaziemir/İZMİR
Tel: (0232) 252 20 96
Haziran 2010

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi
Mahmutbey/İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Işık Yayınları
Kısıklı Mahallesi Meltem Sokak No: 5
34676 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20
www.isikyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Gavvâs olana Kur'ân
Mücevher dolu ummân
Nasipsizdir Kur'ân'dan
Her müstağnî davranan

Yaratılan canlılar içerisinde Yüce Yaratıcı'ya halife olma şartını sadece insan taşır. Bunun içindir ki Cenâb-ı Hakk her dönemde insanı kendisine muhatap kabul etmiş ve ona değişik zamanlarda, peygamberler vasıtasıyla mesajlarını göndermiştir. Şüphesiz bu mesajların sonuncusu Kur'ân-ı Kerim'dir. Kur'ân, kendisine gönülden inananlara kâinatta cereyan eden hâdiseleri en doğru ve anlaşılır bir şekilde tercüme eder. Bu yönüyle o, insanların yanılmaz mürebbisi ve onları mutluluğa götüren yegane mürşididir.

Semadan inen bir sofra hükmünde olan Kur'ân'ı okumakla insan, Yaratıcı'sına muhatap olma gibi, elde edilebilecek makamların en üstününü yakalar. Böylece o, Kur'ân'ı okumakla Rabb'ini dinlemiş ve Rabb'iyle konuşmuş olur. Kur'ân, en güzel bir nasihatçi, maddî-manevî hastalıklara şifa ve mü'minlere rahmettir. Yolların en doğrusuna götüren bir hidayet rehberidir. Okuyan ve dinleyen

insanları cezbettiği gibi, melekler dahi onun cazibesinden kendilerini alamaz dinlemek için misafirliğe gelirler.

Kur'ân, okunduğu yere huzur, mutluluk ve bereket getirir. Okuyanlara sevinç verir; gam ve tasalar dağılır; vesveselerden uzaklaşılır. Kur'ân okumayan gönül, huzur bulamaz, hayatından zevk alamaz ve vesveseler ağından kendisini kurtaramaz.

Yaratıcı nazarındaki üstünlük, Kur'ân'ı öğrenme ve öğretmeden geçer. O, sahibine kıyamette şefaatçi ve bir nurdur. Cennetteki yüksek dereceler onunla elde edilir. Bitmeyen kârlı ticaret onu okumakla kazanılmış olur.

Ondan uzak yaşayan yetim ve öksüz gibidir; fayda vermeyen bir pişmanlığa düşer ve Allah Resûlü böyle bir kimseden şikayetçi olur. Daha da korkunç olanı, onunla arasına engeller koyanlar, kıyâmette kör olarak haşredilir.

Böyle değerli ve yüce bir kitap, elbette büyük bir dikkat ve ihtimamla okunmalıdır. Ondan tam anlamıyla istifade etmek için bir takım hususlara riayet etmek gerekir. Bu cümleden olarak, bir Kur'ân okuyucusu onu okumaya başlarken, onun kimin sözü ve ne olduğunu asla hatırından çıkarmamalıdır. Uygun bir zaman, dinç bir ruh hali ve ön yargıdan uzak bir şekilde okunmalıdır ki, istifade edilsin. Büyük bir saygı ve okunan âyetler üzerinde düşünmek, onun bizlere kapılarını açma vesilelerindendir. Ve insanın ondan okuduğu her bir âyete tam anlamıyla kendisini muhatap kabul etmesi, onu rehber kabul etmenin önde gelen şartlarındandır.

Günümüzün yoğun ve boğucu meşgaleleri, bizlerle Yüce Rehberimiz Kur'ân arasına kalın perdeler koymuştur. Elinizdeki bu küçük çalışma, işte bu perdelerin kaldırılması ve onunla can yoldaşı olunması lüzûmunu, hem âyetler ve hem de kitabın kendisine geldiği elçi olan Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) dilinden ifade etmeye çalışmaktadır. Kitapta başlıca şu konulara de-

ğinilmiştir: Kur'ân'ın isimleri ve tarifi; Kur'ân'la hadis arasındaki farklar; Hz. Peygamber ve Kur'ân; ashabın Kur'ân'ı okuma ve ona sahip çıkmadaki büyük ve örnek gayretleri; Kur'ân okumanın önemi ve insana kazandırdıkları; Kur'ân'dan uzaklaşmanın sonu ve Kur'ân okurken dikkat edilmesi gereken hususlar.

Bu küçük gayret, insanların az da olsa Kur'ân'ı daha bir dikkatle okumalarına vesile olursa, maksat hasıl olmuş demektir. Yüce Yaratıcı bizleri samimiyetten ayırmasın.

02.01.2004

Muhittin AKGÜL
muhittinakgul@hotmail.com

A. KUR'ÂN'IN TARİFİ VE BAŞLICA İSİMLERİ

1. Kur'ân'ın Tarifi

"Kur'ân" kelimesinin farklı anlamlara geldiği üzerinde çeşitli görüşler olmasına mukabil, en fazla rağbet gören ve kabul edilen görüş, onun "ğufrân" vezninde bir mastar olup, "telâ" "tilavet etmek, okumak" anlamına gelen "karae" kelimesinden türediğidir. Bu husus Kur'ân'da açık bir şekilde şöyle belirtilmektedir:

إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ

"*Çünkü vahyi senin kalbinde toplamak ve onu okutmak Bize ait bir iştir. O halde Biz Kur'ân'ı okuduğumuzda, sen de onun okunuşunu izle.*" (Kıyâmet 75/17-18)

Bunun yanında Kur'ân kelimesinin, âyetlerinin bazısının bazısına benzemesinden dolayı "**karîne**" kelimesinden türediğini veya bir şeyi diğer bir şeye yaklaştırmak anlamına gelen "**karane**" fiilinden türediğini veya onun herhangi bir kelimeden türemeyip **özel bir isim** olduğunu veyahut da Kur'ân'ın "fu'lâne" vezninden gelip, toplama, bir araya getirme anlamına gelen "**el-kar'u**" kelimesinden meydana geldiğini söyleyenler de vardır. Ancak

yukarıda da belirttiğimiz gibi en çok tercih edilen görüş, O'nun tilâvet etmek, okumak anlamına gelen "karae" kelimesinden türemiş olduğudur.[1] İslâm'ın başlangıcından günümüze kadar da zaten müslümanlar arasında Kur'ân, Allah'ın Hz. Muhammed'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) gönderdiği ilâhî kelamın özel ismi olarak yaygınlık kazanmıştır.

Istılâhî olarak Kur'ân'ın pek çok tarifi yapılmış olmakla beraber, onun efrâdını câmi ağyârını mâni tarifi şöyledir: "Vahiy yoluyla Hz. Muhammed'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) indirilmiş, mushaflarda yazılmış, tevâtürle nakledilmiş, tilâvetiyle ibâdet edilen mu'ciz ilâhi kelamdır."

Yukarıdaki tarifi biraz açacak olursak şunları görürüz:

Vahiy yoluyla Hz. Peygambere indirilmiş ilâhi kelam olması: Bu şu demektir, ne kadar mükemmel olursa olsun, Allah'ın sözünün dışındaki hiçbir şey Kur'ân olarak isimlendirilemez. Bu konuda gerek Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) gerekse diğer insanların söylemiş oldukları sözler olsun farketmez. Bunlardan hiç birinin Kur'ân olarak isimlendirilmesi mümkün değildir. Hz. Muhammed'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) indirildiğinin belirtilmesi ise, Tevrat, İncil, Zebur gibi diğer peygamberlere indirilen vahiylerin, Kur'ân olarak isimlendirilemeyeceğidir.

Mushaflarda yazılmış olması: Bu da Kur'ân'a has bir husus olup, indiği andan itibaren vahiy katipleri tarafından gayet büyük bir titizlikle o dönemin şartlarına göre çeşitli yazı malzemelerine yazılmış, Hz. Peygamber'den (sallallâhu aleyhi ve sellem) sonra da aynı titizlikle bir araya getirilmiş ve çoğaltılmıştır. Günümüze kadar

---

1 Daha geniş bilgi için bkz: Zerkeşî, Bedrüddin Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut ts. 1/276-281; Suyûtî, Celâluddin Abdurrahman, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâr-u İbn-Kesîr, Beyrut 1987, 1/161-162; Zerkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1988, 1/16-17.

da hiçbir değişikliğe uğramaksızın Kur'ân bize kadar ulaşmıştır. Böyle bir özellik de ancak Kur'ân'a nasip olmuştur.

Tevatürle nakledilmiş olması: Kur'ân'ı, asla yalan üzerinde birleşmeyecek, hata yapmayacak büyük bir topluluk nakletmiştir. Bu sağlam nakil işi hem Cenâb-ı Hakk tarafından Hz. Peygamber'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) gelişinde ve hem de Hz. Peygamber'den (sallallâhu aleyhi ve sellem) bütün insanlığa aktarılmasında söz konusudur. Bu özellik de diğer kitaplara değil, ancak Kur'ân'a ait bir hususiyettir. Diğer kitapların bırakın nesilden nesile mütevatir olarak aktarılmasını, gerek hafızalarda ve gerekse yazılı olarak korunması dahî söz konusu olmamıştır. Yüce Yaratıcı Kur'ân-ı Kerîm'e

وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ

"*Yemin olsun: Biz ders alınsın diye Kur'ân'ın anlaşılmasını kolaylaştırdık. Haydi var mı düşünen ve ibret alan?*" (Kamer, 54/22)[2] gibi âyetlerde de bildirdiği gibi, insanların ezberleyebileceği mükemmel bir hususiyet vermiştir. Bu öyle bir hususiyettir ki, başka bir kitaba nasip olmamıştır. Hatta anlamını dahî bilmeksizin baştan sonuna kadar Kur'ân'ı ezberleyip, bir harf hatası bile yapmaksızın onu okuyan binlerce insan vardır. Ve aynı zamanda bu sayı günden güne azalmayıp, aksine çoğalmaktadır.

Okunmasının ibadet sayılması: Kur'ân'ın mücerred olarak okunması dahî ibadet sayılmıştır. Bunun yanında müslümanlığın önemli bir şartı olan namaz ibadetinin kabul olması için, namaz kılan kimsenin Kur'ân'dan bir bölüm okuması zarûri kılınmıştır. Tabii ki burada önemli olan Kur'ân'ın anlamları düşünülerek, teenni ile, değişik zamanlarda okunmasıdır.

Mu'ciz bir kelam olması: Kur'ân'ın en büyük özelliği, in-

---

2 Ayrıca bkz: Kamer, 54/32,40; Meryem, 19/97; Duhân, 44/58.

sanları benzerini getirmekten âciz bırakan bir konumda olmasıdır. En kısa bir sûre de olsa Kur'ân'ın tamamı bu hususiyete hâizdir. Ve böyle bir özelliğin onda mevcudiyeti, onun Allah kelamı olduğuna en büyük bir delildir. Şu âyetler de bunu vurgulamaktadır:

قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا

"*De ki: Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler, bu Kur'ân'ın benzerini yapmak için bir araya toplansalar, hatta birbirlerine destek olup güçlerini birleştirseler bile, yine de onun gibi bir Kitap meydana getiremezler.*" (İsrâ, 17/88)

وَإِنْ كُنتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَى عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءكُمْ مِنْ دُونِ اللهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ

"*Eğer kulumuza indirdiğimiz Kur'ân'ın Allah'ın sözü olduğu hakkında şüpheniz varsa, haydi onun sûrelerinden birine benzer bir sûre meydana getirin ve Allah'tan başka güvendiklerinizin hepsini çağırın, iddianızda haklı iseniz! Bunu yapamazsanız -ki hiçbir zaman yapamayacaksınız- çırası insanlarla taşlar olan ve kâfirler için hazırlanmış o ateşten sakının.*" (Bakara, 2/23-24.)

2. Kur'ân'ın Başlıca İsimleri

a. el-Kur'ân: Kur'ân-ı Kerîm'in en meşhur ismi olup, hakkında yukarıda gerekli olan malumat verilmiştir.

b. el-Kitab: Toplamak anlamına gelen "ketb" masdarından türemiş olan kitap, harfleri bir araya topladığından dolayı bu ismi

alır. Kur'ân-ı Kerîm de, kendisine has bir üslupla çeşitli kıssaları, âyetleri, hükümleri ve haberleri ihtiva ettiğinden dolayı bu isimle adlandırılmıştır. Kur'ân'ın pek çok yerinde geçen kitap kelimesiyle farklı şeyler kastedilmiş olmakla birlikte, çoğu zaman bizzat Kur'ân'ın kendisi murat edilmiştir.

O'na "Kur'ân" adını vermekte "lisanlarda okunması", "Kitap" adını vermekte de "kalemlerle yazılması" özelliği nazar-ı itibara alınmıştır. Böylece her iki isim de, vâkide olan durumla ilgilidir.

Kur'ân'ı bu iki tarzda adlandırmakla, O'nun sadece bir yerde değil, iki yerde muhafazasına itina gösterilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir. Yani O'nun hem sadırlarda (gönüllerde) hem de satırlarda saklanmasına işaret edilmiştir. Böylece "birinin unutması halinde diğeri hatırlatır." Bundan ötürüdür ki sahabenin üzerinde ittifak edip ilk yazıldığı günden beri aynı şeklini koruyan ve nesilden nesile bize intikal eden Mushaf-ı Şerif'in hattına uymadıkça hiçbir hafızın hıfzına itimat etmeyiz. Nasıl ki hafızların, sahih, mütevâtir senedlerle naklettikleri metne uymayan hiçbir kâtibin yazdığına da itimad etmeyiz.

Peygamberlerinin (sallallâhu aleyhi ve sellem) irşadlarıyla, Allah Teâlâ'nın, mü'minlerin kalplerine yerleştirdiği bu çifte kontrol usulüyle Kur'ân, en mükemmel tarzda mahfuz kaldı. Bu da Allah Teâlâ'nın, O'nu koruma taahhüdünün gerçekleşmesidir.

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ

"*Hiç şüphe yok ki o zikri, Kur'ân'ı Biz indirdik, onu koruyacak olan da Biz'iz.*" (Hicr, 15/9.) Bundandır ki Kur'ân, diğer semâvî kitapların maruz kaldığı tahrif, tebdil, sened inkıtaı (nakil silsilesinde kopukluk) gibi hâdiselere maruz kalmamıştır. Zira Cenâb-ı

Hakk, onları masûn kılma konusunda taahhüdde bulunmamış, bilakis o işi insanlara bırakmıştı:

إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَاةَ فِيهَا هُدًى
وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّانِيُّونَ
وَالْأَحْبَارُ بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللّٰهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ

"*İçinde hidâyet ve nûr olan Tevratı Biz indirdik. Kendilerini Hakka teslim eden nebîler, Yahudilerle ilgili meselelerde onunla hükmederlerdi. Alimler ve mürşitler de Allah'ın kitabını koruma ile görevlendirilmeleri sebebiyle yine onunla hüküm verirlerdi.*." (Mâide, 5/44) Bu sır şundan ileri gelmiştir: Diğer semâvî Kitaplar, ebedî olarak mer'iyette kalmak üzere değil, muvakkat birer merci olmak üzere gönderilmişti. Kur'ân ise, daha önceki semâvî kitapları te'yit etmek ve onlar hakkında müheymin (gözetmen) olmak için gönderildi. Böylece onlardaki sâbit hakikatleri hâvî olduğu gibi, Allah'ın dilediği ilaveleri de ihtiva etti. Kur'ân onların yerini tuttuğu halde, onlar Kur'ân'ın yerini tutamadı. Allah Teâlâ O'nun, kıyamete kadar hüccet olarak kalmasını diledi. Allah bir şeyin olmasını diledi mi, onun sebeplerini kolaylaştırır. Çünkü O mutlak hikmet ve ilim sahibidir.[3]

c. Nûr: Kur'ân, kendisine has üslûp ve delilleriyle birtakım gerçekleri açıkladığı, din ve inançla ilgili salt aklın ulaşamayacağı önemli meseleleri ortaya koyduğu, helâl-haram emir ve yasakları aydınlığa kavuşturduğu için bu isimle adlandırılmıştır. Şu âyetlerde Kur'ân'ın bu ismi vurgulanmıştır:

---

3 Draz, Muhammed A., *En mühim Mesaj Kur'ân*, (Çev: Suat Yıldırım), Işık Yay. İstanbul 2003, s.24-25.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ بُرْهَانٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ نُورًا مُبِينًا

"*Ey insanlar! İşte size Rabbinizden kesin bir delil geldi, size açık bir nûr indirdik.*" (Nisâ, 4/174)

فَآمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَالنُّورِ الَّذِي أَنْزَلْنَا وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

"*O halde Allah'a, resulüne ve ona indirdiğimiz nûra, Kur'ân'a iman edin. Allah yaptığınız her şeyden haberdardır.*" (Teğâbûn, 64/8)

d. Furkân: Kur'ân, hak ile bâtılı, iman ile küfrü, helâl ile haramı, hayır ile şerri birbirinden belirgin bir şekilde ayırdığı için bu isimle adlandırılmıştır.

تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا

"*Hayır ve bereketi ne muazzamdır o Zatın ki bütün ins ve cinni uyarsın diye o has kuluna doğruyu eğriden ayıran Furkan'ı indirdi.*" (Furkân, 25/1)

Bunların yanında Kur'ân'a Rahmet, Hüdâ, Şifâ, Mev'ize, Zikr, Hikmet, Müheymin, Hablullah, Ahsene'l-Hadîs, Tenzîl, Rûh, Vahy, Beyân, Hakk, Urvetu'l-Vuskâ, Tezkire, Adl, Sıdk, Kasas, Büşrâ, Azîz, Beşîr, Belâğ... gibi isimler de verilmiştir.[4]

3. Kur'ân'la Hadîs Arasındaki Farklar

Kur'ân-ı Kerîm'in şu ifadesine göre Hz. Peygamberin konuştuğu şeyler genel anlamda vahiy kapsamına girmektedir:

---

4 Daha geniş bilgi için bkz: Zerkeşî, *a.g.e.*, 1/273-281; Suyûtî, *a.g.e.*, 1/159-164; Sâlih, Subhî, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dersaâdet, İst. ts., s. 20-21.

وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَى ۞ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَى ۞ وَمَا يَنطِقُ عَنِ الْهَوَى ۞ إِنْ هُوَ إِلاَّ وَحْيٌ يُوحَى ۞

"*Kayan yıldıza yemin olsun ki. Arkadaşınız Muhammed yanılmadı, sapmadı, aldanmadı. O kendi heva ve hevesiyle konuşmuyor. O, kendisine vahyedilen bir vahiyden başka bir şey değildir.*" (Necm 53/1-4) Ancak onun hadis olarak nitelendirdiğimiz, kendisine ait lafızlarla söylemiş olduğu hadîs ve hadîs-i kudsîlerle, lafzında hiçbir müdahalesinin olmadığı ve sadece aktarıcı durumunda olduğu Kur'ân âyetleri arasında bazı farklar vardır. Konunun daha iyi anlaşılması için önce kısaca hadîs ve hadîs-i kudsînin tanımını yapılarak, bunlarla Kur'ân arasındaki farklara kısaca temas edilecektir.

Hadîs: "Hz. Peygamberin (sallallâhu aleyhi ve sellem) söz, fiil ve tavırlarına ait haberlerdir." Veya "Kavlî, fiilî ve takrîri sünnetlerin, sözle tesbit edilmiş şekline hadîs denir."[5]

Resûlullah'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) kavlî sünneti değişik konularda söylemiş olduğu sözleridir ki, bunlar daha ilk dönemden itibaren titiz bir şekilde toplanmış, günümüze kadar bize ulaşmıştır. Buna örnek olarak

عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ ﵁ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: إِنَّمَا ٱلْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللّٰهِ وَإِلَى رَسُولِهِ فَهِجْرَتُهُ إِلَى اللّٰهِ وَإِلَى رَسُولِهِ وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى دُنْيَا يُصِيبُهَا أَوْ امْرَأَةٍ يَتَزَوَّجُهَا فَهِجْرَتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ.

---

5 Hadis ve sünnet kavramlarıyla ilgili bkz: Sâlih, Subhî, *Hadîs İlimleri ve Hadîs Istılahları*, (Çev: M.Yaşar Kandemir), D.İ.B. Yay. Ankara 1986, s. 1-7; Yardım, Ali, *Hadis I*, D.E.Ün. Yay. İzmir 1984, s. 27-34.

"Ameller (başka değil) ancak niyetlere göredir; herkesin niyeti ne ise eline geçecek odur. Kimin hicreti, Allah ve Resûlü (rızası ve hoşnutlukları) için ise, onun hicreti Allah ve Resûlü'ne müteveccih sayılır. Kim de nâil olacağı bir dünya veya nikahlanacağı bir kadından ötürü hicret etmişse, onun hicreti de hedeflediği şeye göredir."[6], veya

أَلاَ وَإِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضْغَةً: إِذَا صَلُحَتْ صَلُحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، أَلاَ وَهِيَ الْقَلْبُ.

"Dikkat edin! İnsanın bünyesinde bir et parçası vardır. Eğer o salah bulursa bütün ceset salah bulur; eğer o bozulursa bütün ceset bozulur. Dikkat edin o, kalbtir."[7] sözlerini gösterebiliriz.

Hz. Peygamberin (sallallâhu aleyhi ve sellem) **fiîli sünnetine gelince**, O'nun davranışları ve hareketleriyle ortaya koyduğu sünnetidir. Mesela Kur'ân-ı Kerîm'de namaz emredilmiş olduğu halde ve bazı yerlerinde "rukû edin, secde edin" gibi emirler bulunduğu, hatta umûmi bazı vakitler bildirildiği halde, kesin bir şekilde hangi vakitlerde ve kaç defa namaz kılınacağı, namazın nasıl edâ edileceği, farzları, vacipleri ve nelerin namazı bozacağı açıklanmamıştır. İşte bütün bu hususlarda Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) davranışlarıyla bunları belirtmiş ve insanlara talim etmiştir ki, bunu da şu sözüyle ifade etmiştir:

وَصَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي "Beni nasıl namaz kılıyor görüyorsanız, siz de öyle kılın."[8]

Takrîri sünnetine gelince, Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) ashâbında gördüğü bazı hoşuna gitmeyen davranışları usûlünce tenkit ederlerdi, îkâz ve tenbihlerde bulunurlardı. Bu arada Resû-

---

6 Buhârî, *Bed'ü'l-Vahy* 1; Müslim, *İmâre* 155; Ebû Dâvûd, *Talâk* 11.

7 Buhârî, *İmân* 39; Müslim, *Musâkât* 107; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/280.

8 Buhârî, *Ezân* 18; Ahmed b. Hanbel, 5/53.

lullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), bazan da gördüğü davranışları menetmez ve sukûtuyla onları tasvîb ederlerdi ki, bu da sünnetin takrîri kısmını teşkil etmektedir. Meselâ:

خَرَجَ رَجُلاَنِ فِي سَفَرٍ فَحَضَرَتِ الصَّلاَةُ وَلَيْسَ مَعَهُمَا مَاءٌ، فَتَيَمَّمَا صَعِيدًا طَيِّبًافَصَلَّيَا، ثُمَ وَجَدَا الْمَاءَ فِي الْوَقْتِ، فَأَعَادَ أَحَدُهُمَا الصَّلاَةَ وَالْوُضُوءَ وَلَمْ يُعِدِ الْآخَرُ، ثُمَّ أَتَيَا رَسُولَ اللهِ ﷺ فَذَكَرَا ذَلِكَ لَهُ، فَقَالَ لِلَّذِي لَمْ يُعِدْ: "أَصَبْتَ السُّنَّةَ وَأَجْزَأَتْكَ صَلاَتُكَ" وَقَالَ لِلَّذِي تَوَضَّأَ وَأَعَادَ: "لَكَ الْأَجْرُ مَرَّتَيْنِ".

"Bir defasında iki sahabî sahrada su bulamadılar ve teyemmümle namaz kıldılar. Bunlardan biri, aynı namaz vakti içinde su buluyor, abdest alıyor ve yeniden namazı kılıyor. Diğeri ise namazı iâde etmiyor. Daha sonra ikisi de gelip durumu Hz. Peygamber'e bildiriyorlar. Resûlullah: 'Suyu bulduğum halde, ben namazı iâde etmedim' diyene 'esabtes sünnete; Tam sünnete göre hareket ettin'; 'suyu bulunca, abdest alıp, namazı iâde ettim' diyene de 'lekel ecrü merrateyni; Sana da iki mükâfat var.'"[9] buyurdular. İşte bu da takrîri sünnete örnektir.

Kudsî Hadîse gelince: o, "Mânası Cenâb-ı Hakk tarafından vahyedilmiş, ancak ifadesi (lafzı) Hz. Peygamber'e âit olan hadislerdir."[10]

Kudsî hadîse de şunu misal verebiliriz:

عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، فِيمَا رَوَى عَنِ اللهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى أَنَّهُ قَالَ "يَا عِبَادِي! إِنِّي حَرَّمْتُ الظُّلْمَ عَلَى نَفْسِي وَجَعَلْتُهُ بَيْنَكُمْ مُحَرَّمًا. فَلاَ تَظْلِمُوا. يَا عِبَادِي! كُلُّكُمْ ضَالٌّ إِلاَّ مَنْ هَدَيْتُهُ. فَاسْتَهْدُونِي أَهْدِكُمْ. يَا عِبَادِي! كُلُّكُم جَائِعٌ إِلاَّ

---

9 Ebû Dâvûd, *Talâk* 126; Dârimî, *Talâk* 65.
10 Yardım, *a.g.e.*, s. 43.

مَنْ أَطْعَمْتُهُ. فَاسْتَطْعِمُونِي أُطْعِمُكُمْ. يَا عِبَادِي! كُلُّكُمْ عَارٍ إِلاَّ مَنْ كَسَوْتُهُ. فَاسْتَكْسُونِي أُكْسِكُمْ. يَا عِبَادِي! إِنَّكُمْ تُخْطِئُونَ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ، وَأَنَا أَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا. فَاسْتَغْفِرُونِي أَغْفِرْ لَكُمْ. يَا عِبَادِي! إِنَّكُمْ لَنْ تَبْلُغُوا ضُرِّي فَتَضُرُّونِي. وَلَنْ تَبْلُغُوا نَفْعِي فَتَنْفَعُونِي. يَا عِبَادِي! لَوْ أَنَّ أَوَّلَكُمْ وَآخِرَكُمْ وَإِنْسَكُمْ وَجِنَّكُمْ. كَانُوا عَلَى أَتْقَى قَلْبِ رَجُلٍ وَاحِدٍ مِنكُمْ. مَا زَادَ ذَلِكَ فِي مُلْكِي شَيْئًا. يَا عِبَادِي! لَوْ أَنَّ أَوَّلَكُمْ وَآخِرَكُمْ. وَإِنْسَكُمْ وَجِنَّكُمْ. كَانُوا عَلَى أَفْجَرِ قَلْبِ رَجُلٍ وَاحِدٍ. مَا نَقَصَ ذَلِكَ مِنْ مُلْكِي شَيْئًا. يَا عِبَادِي! لَوْ أَنَّ أَوَّلَكُم وَآخِرَكُمْ, وَإِنْسَكُمْ وَجِنَّكُمْ, قَامُوا فِي صَعِيدٍ وَاحِدٍ فَسَأَلُونِي. فَأَعْطَيتُ كُلَّ إِنْسَانٍ مَسْأَلَتَهُ. مَا نَقَصَ ذَلِكَ مِمَّا عِنْدِي إِلاَّ كَمَا يَنقُصُ الْمَخِيطُ إِذَا أَدْخَلَ الْبَحْرَ. يَا عِبَادِي! إِنَّمَا هِيَ أَعْمَالُكُمْ أُحْصِيهَا لَكُمْ. ثُمَّ أُوفِيكُمْ إِيَّاهَا. فَمَنْ وَجَدَ خَيْرًا فَلْيَحْمِدِ اللهَ. وَمَنْ وَجَدَ غَيْرَ ذَلِكَ فَلاَ يَلُومَنَّ إِلاَّ نَفْسَهُ».

Ebû Zerr'in (radıyallahu anh) nakline göre, Hz. Peygamberin (sallallâhu aleyhi ve sellem) Allah Teâlâ'dan rivâyet ettiği bir hadiste Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:"Ey kullarım, Ben zulmetmeyi kendime haram ettim, onu sizin aranızda da haram kıldım, öyleyse birbirinize zulmetmeyiniz.

Ey kullarım, Benim doğru yolu gösterdiklerimden başka hepiniz sapıksınız, binâenaleyh Benden hidâyet isteyin ki, sizi doğru yola ileteyim.

Ey kullarım, Benim doyurduklarımdan başka hepiniz açsınız, Benden rızık isteyin ki, sizi doyurayım.

Ey kullarım, Benim giydirdiklerimden başka hepiniz çıplaksınız, giydirmemi isteyin ki, sizi giydireyim.

Ey kullarım, siz gece-gündüz günâh işliyorsunuz; Ben de bütün günâhları affederim. Binâenaleyh Benden af dileyiniz ki, sizi affedeyim.

Ey kullarım, Bana zarar vermek elinizden gelmez ki, zarar veresiniz. Yine Bana fayda te'min etmek elinizden gelmez ki, fayda veresiniz.

Ey kullarım, sizden evvelkiler ve sonrakiler, ins ve cin hepiniz en muttakî bir insanın kalbine sahip olsalar, Benim mülkümden en küçük bir şey eksilmez.

Ey kullarım, geçmişiniz, geleceğiniz, ins ve cin hepiniz bir yerde toplanıp Benden dilediklerini isteseler, Ben de herkesin istediğini versem, bu Benim mülkümden, denize daldırılan iğnenin ondan eksilttiğinden fazla bir şey eksiltmez.

Ey kullarım, sizin için amellerinizi saklar, sonra da bunların karşılığını noksansız olarak veririm. Şu hale göre iyilik bulan Allah'a hamdetsin, kötülük bulan ise yalnız nefsini kötülesin."[11]

Bunların aralarındaki farklara gelince; Kur'ân-ı Kerîm Allah'ın kelâmı olup, vahiy yoluyla hem mânâ ve hem de lafız olarak Hz. Peygambere indirilmiş olup, bütün insanlığa benzerini getirme mevzuunda meydan okunmuştur. Bu meydan okumaya kimse karşı koyamamış, bundan sonra da koyamayacaktır. Kudsî hadisler de ise böyle bir özellik olmayıp, sadece mânâsı Allah'a âittir. Kur'ân-ı Kerîm, okunmasıyla ibâdet edilen bir özelliğe sahipken, kudsî hadiste böyle bir özellik yoktur. Kur'ân-ı Kerîm'in nakli tevâtür yoluyla olmasına karşın, kudsî hadisler de bu söz konusu değildir. Bunun içindir ki onlar, sahih, hasen ve zayıf gibi kısımlara ayrılmışlardır. Kur'ân-ı Kerîm'in mânâ olarak rivâyeti câiz olmazken, râvinin, rivâyetin bütün anlamlarını kavradığı, lafızların türediği kelimeleri bütün incelikleriyle bildiği durumlarda hadîsi

---

11 Müslim, *Birr* 55.

mânâ olarak rivâyet etmesi câizdir. Cünüp olan kimsenin Kur'ân'ı okuması ve ona dokunması câiz değilken, kudsî hadislerin okunması ve dokunulması câizdir. Yüce Yaratıcı Kur'ân'ı korumayı taahhüt altına aldığı halde, kudsî hadislerde aynı garanti söz konusu değildir. Kur'ân-ı Kerîm'in herhangi bir lafzını inkâr eden kimse kâfir olduğu halde, kudsî hadisi inkâr eden kâfir olmamaktadır.

Kur'ân ile kudsî hadis arasındaki farkları kısaca belirttikten sonra, genel olarak hadisleri de iki kategoride ele almamız mümkündür. Hadîs-i Nebevîler, ihtiva ettikleri mânâlara göre iki kısma ayrılırlar.

Birincisi, "tevkîfi olmayan içtihâdi kısım" olup, bu kısmı Allah Resûlü, (sallallâhu aleyhi ve sellem) derin Kur'ân anlayışı veya kâinattaki gerçekleri düşünmesi sayesinde elde etmiştir. Bu kısım, kesinlikle kelâm-ı ilâhi değildir.

İkincisi tevkîfi kısımdır ki Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) onun muhtevasını vahiyden almış, ama kendi ifadesiyle insanlara bildirmiştir. Bu kısımda her ne kadar öğreten ve ilham eden Yüce Allah ise de, kelam olarak, Resûlullah'a (sallallâhu aleyhi ve sellem) izâfe edilmesi daha münasip görülmüştür. Zira kelam, onu husûsi bir tarzda te'lif ve vazeden zata mal edilir; isterse mânâsını bir başkasından almış olsun.

Şunu da belirtmek de fayda vardır: Amel bakımından kudsî hadisle, diğer hadisler arasında bir fark yoktur. Zira Resûlullah tebliğinde "emin", içtihadında ilâhi te'yide mazhardır. Rûhul-Kudüs (Cibril) O'nu te'yit eder ve -faraza- şer'i bir meselede hata etse bile o hatası Allah tarafından ikrar edilmez, icrâ edilmezdi. Böylece işin hakikati döner dolaşır, her iki halde de vahye râci olur. İşte bundandır ki O'nun bütün sünnetlerini kabul etmemiz üzerimize bir vecibedir. Nitekim şu âyetler de açık bir şekilde bu hususu göstermektedir:

وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا

"..*Peygamber size ne verirse onu alınız, o sizi neden men ederse onu terk ediniz..*" (Haşr, 59/7)

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلاَ مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللّٰهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلاَلًا مُبِينًا

"*Allah ve Resulü herhangi bir meselede hüküm bildirdikten sonra, hiçbir erkek veya kadın müminin, o konuda başka bir tercihte bulunma hakları yoktur. Kim Allah'a ve elçisine isyan ederse besbelli bir sapıklığa düşmüş olur.*" (Ahzâb, 33/36)

B. HZ. PEYGAMBER (S.A.S.) VE KUR'ÂN

Kur'ân-ı Kerim, ümmî bir topluluk içinde, ümmî olarak yetişen Allah Resûlü'ne nâzil oluyordu. Dolayısıyla Hz. Peygamberin (sallallâhu aleyhi ve sellem) en fazla önem verdiği işlerin başında, kendisine inen vahyi muhafaza etmek ve aynı zamanda başkalarına ulaştırmak geliyordu. Nitekim o da bunu yapıyordu. Yani öncelikle kendisi iyi bir şekilde onu ezberliyor, sonra da etrafındaki kimselere ulaştırıyordu. Şu âyet de, bahsettiğimiz bu gerçeği dile getirmektedir:

هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ
وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ

"*O, ümmîler arasından, kendilerinden olan bir elçi gönderdi. Bu elçi onlara Allah'ın âyetlerini okur, onları inançlarına ve davranışlarına bulaşmış kirlerden arındırır, onlara kitabı ve hikmeti öğretir. Halbuki daha önce belli ve kesin bir sapıklık içinde idiler.*" (Cum'a, 62/2)

Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), kendisine gelen vahyi ezberleme ve onu muhafaza etme konusunda son derece hırslıydı. Cibril

tarafından kendisine getirilen vahyi kaçırırım endişesiyle bu konuda çok acele davranıyor, bunun için de dilini hemen hareket ettiriyordu. Hz. Peygamber'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) çok zor durumda bırakan bu hal, Cenâb-ı Hakk'ın bu konudaki şu teminatlarıyla son bulmuş oldu:

لاَ تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ
وَقُرْآنَهُ فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ

"*Sana vahyedileni unutmamak ve hemen anında bellemek için dilini kımıldatma. Çünkü vahyi senin kalbinde toplamak ve onu okutmak Bize ait bir iştir. O halde Biz Kur'ân'ı okuduğumuzda, sen de onun okunuşunu izle. Ayrıca onu açıklamak da Bize ait bir iştir.*" (Kıyâme, 75/16-19)

فَتَعَالَى اللهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ وَلاَ تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَى إِلَيْكَ
وَحْيُهُ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا

"*Demek ki gerçek Hükümdar olan Allah çok Yücedir. Sana vahyedilmesi henüz tamamlanmadan unutma endişesi ile Kur'ân'ı okumada acele etme ve: 'Ya Rabbî! Benim ilmimi artır' de!*" (Tâhâ, 20/114)

Böylelikle kendisine inen vahyi en sağlam bir şekilde ezberleyen Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem), Yüce Yaratıcı'nın emrettiği şekliyle onu insanlara ulaştırıyor, aynı zamanda onunla gecelerini ihyâ ediyor ve namazlarını süslüyordu. Bunun yanında bir de Cibril ile birlikte her yıl bir defa o zamana kadar inen vahyi yeniden okuyorlardı. Bu durum vefat yılında ise iki defa tekrarlanmıştı. Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) ve Fâtıma'nın (radıyallahu anhâ) şu rivayetleri de bunu göstermektedir:

عَنْ عَائِشَةَ، عَنْ فَاطِمَةَ, أَسَرَّ إِلَيَّ النَّبِيُّ ﷺ: أَنَّ جِبْرِيلَ كَانَ يُعَارِضُنِي بِالْقُرْآنِ كُلَّ سَنَةٍ، وَإِنَّهُ عَارَضَنِي الْعَامَ مَرَّتَيْنِ، وَلاَ أَرَاهُ إِلاَّ حَضَرَ أَجَلِي.

"Cibril bana her yıl Kur'ân'ı bir defa arzediyor. Bu sene ise bu iki defa meydana geldi. Bununla ecelimin yaklaştığını hissediyorum."[12]

Kur'ân, başlangıçtan itibaren Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından yazdırılıyordu. Nitekim Kur'ân-ı Kerim, Mekke müşriklerinin şu itirazlarını bize aktarmaktadır:

وَقَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ اكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمْلَى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا

"*Ayrıca: 'Onun söyledikleri, kendisi için yazdırtmış olduğu ve sabah akşam kendisine dikte ettirilen önceki nesillerin efsanelerinden başka bir şey değildir' dediler.*" (Furkân, 25/5)

Bununla birlikte şu âyetler de Kur'ân'ın başlangıçtan itibaren yazıldığına ve sayfalarda olduğuna işaret etmektedir:

إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ فِي كِتَابٍ مَكْنُونٍ لاَ يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ

"*Bu kitap, pek değerli, şerefli bir Kur'ân'dır. O iyi korunmuş bir kitapta, Levh-i Mahfuzdadır. Ona tertemiz (abdestli) olanlardan başkası dokunamaz.*" (Vâkıa, 56/77-79)

فَمَنْ شَاءَ ذَكَرَهُ فِي صُحُفٍ مُكَرَّمَةٍ مَرْفُوعَةٍ مُطَهَّرَةٍ بِأَيْدِي سَفَرَةٍ كِرَامٍ بَرَرَةٍ

"*Artık isteyen ders alır. O ayetler şerefli yüce ve tertemiz sahifelerde, iyilik timsali çok değerli kâtiplerin elleriyle yazılıdır.*" (Abese, 80/11-14) Aynı zamanda hicretten önce Hz.

---

[12] Buhârî, *Fedâilu'l-Kur'ân* 7, *Menâkıb* 25; Ahmed b. Hanbel, 6/282.

Ömer'in (radıyallahu anh) müslüman olmasına vesile olan hâdise[13] de göstermektedir ki, vahiy daha ilk günden itibaren yazıyla tespit edilmektedir.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), meleğin kendisine getirmiş olduğu vahyi ezberliyor, sonra vahiy katiplerinden birisini çağırtarak, gelen kısmı, âit olduğu yeri de kendisi belirterek yazdırıyordu. Vahiy katipleri vahyi tabaklanmış deri, hurma dalları, yassı taşlar, tahta levhalar, deve ve koyunların kürek kemikleri gibi o gün için kullanılan yazı malzemelerine kaydediyordu.[14] Rivâyetlerden de anlaşıldığı üzere, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem), muhtemel bir yanlışlığı düzeltmek için, gelen vahyi yazdırdıktan sonra kâtipten onu okumasını istiyordu. Kâtip de onu okuyordu. İyice sağlamlaştırılmış bir hale getirilen bu metni, daha sonra ashaptan isteyen kimseler kendileri için şahsî nüshalara istinsâh ediyorlardı.[15] Mukaddes metin, yalnızca hafızalarda muhafaza edilecek, âyetlerin toplamı değildir; o ay-

13 Dâru'n-Nedve'de alınan bir karara göre Hz. Ömer, Resûlullah'ın hayatına son verecekti. Yolda giderken ashaptan Nuaym b. Mes'ûd'a rastlayan Ömer, ondan kızkardeşi ve eniştesinin de müslüman olduğunu öğrenince yolunu değiştirip, önce onları öldürmeye yöneldi. Evin kapısına vardığında içeriden Kur'ân sesi geliyordu. İçerdekiler Ömer'in geldiği anlayınca vahyin yazılı olduğu parçaları gizleyiverdiler. Okuduklarının ne olduğunu sordu cevabını da beklemeden eniştesini tartakladı. Buna dayanamayan kızkardeşi Fâtıma araya girerek müslüman olduklarını haykırdı. Daha sonra okudukları bölümleri getirdiler. Ömer bunları heyecanla okumaya başladı. Okuduğu şeylerden derinden etkilenen Ömer, müslümanlığa yöneldi ve Hz. Peygamber'in yanına giderek müslüman olduğunu ilan etti. İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-Nebeviyye*, Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts. 1/342-350.

14 Zerkeşî *a.g.e.* 1/238; Draz, *a.g.e.* 1/36; Yıldırım, *a.g.e.* s. 58; Sâlim Muhaysin, Muhammed, *Târîhu'l-Kur'ân'il-Kerim*, Müesseset-ü şebâbu'l-Câmia, İskenderiye, ts. s. 130-131.

15 Zerkânî, *a.g.e.* 1/246-247; Hamidullah, Muhammed, *Kur'ân-ı Kerim Târihi*, (Çev: Salih Tuğ), İFAV Yayınları, İst. 1993, s.43.

nı zamanda yazılı bir "kitap"tır. Bu iki özellik daima birbirini destekler ve kontrol eder.[16]

Şüphesiz Kur'ân-ı Kerim Resûlullâh'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) hayatındayken, şu andaki gibi değildi. Her ne kadar metin O'nun yazdırdığının tamamen aynısı ise de, dış görünüşü itibariyle bir hayli değişikliğe uğramıştır. Evvela o ciltli bir kitap olarak değildi. Çünkü Kur'ân Resûlullah'a (sallallâhu aleyhi ve sellem) parça parça, sûre olarak, bir âyet şeklinde, hatta bazan bir âyetin de bir bölümü olarak nâzil oluyordu. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendisine vahyedilen her âyeti okuyarak, etrafındakilere öğretiyor, aynı zamanda bunlar direkt olarak kendisinden duymayanlara da ulaştırılıyordu. O dönemde herkes büyük bir iştiyak içerisinde gelecek olan vahyi bekliyor, geldiği zaman da hemen öğrenmek için harekete geçiyordu. Hatta Resûlullah'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) düşmanları bile Kur'ân'a bîgâne kalamıyor, gerek rekâbet ve hücumlarına muvafık gelen zayıf noktaları tesbit etmek için olsun, gerek edebî zevklerini tatmin etmek için olsun, çok defa Kur'ân âyetleri okunurken onu dinlemek istiyorlardı. Durum böyle olunca, artık Kur'ân-ı Kerim'in müslümanlara telkin edeceği manaları siz bir düşünün. Kur'ân, ruhlarının gıdası, ahlâklarının esası, ibadetlerinin temeli, tebliğde onların vâsıtaları, gündelik zikirleri ve aynı zamanda tarihleridir. Tek kelimeyle söylemek gerekirse o, hayatın bütün yönlerini düzene koyan temel kânunlarıdır.[17]

Kaynakların verdiği bilgilere göre göre Hz. Peygamber'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) vahiy katipliği yapanlardan bazılarının isimleri şöyledir: Hz. Ebûbekir (radıyallahu anh), Hz. Ömer (radıyallahu anh), Hz. Osman (radıyallahu anh), Hz. Ali (radıyallahu anh), Zeyd b. Sâbit, Übey b.

---

16 Draz, a.g.e. 1/36. Ayrıca bkz: Hamidullah, a.g.e. s. 44.

17 Draz, a.g.e. 1/35-36.

Ka'b, Muâviye b. Ebî Süfyân, Hâlid b. Velid, Ebân b. Saîd, Sâbit b. Kays (radıyallahu anhum).[18]

Netice itibariyle Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) hayatındayken vahiy eksiksiz olarak tamamen ezberlenmiş ve yazıya geçirilmiş, ancak daha önce de söylediğimiz bazı sebeplerden dolayı bir kitap halinde toplanmamıştır.

---

18 Zerkeşî, *a.g.e.* 1/241-242; Sâlim Muhaysin, *a.g.e.* s. 129-130. Ayrıca Hz. Peygamber'in vahiy katipliğini yapanlar hakkında geniş bilgi için bkz: A'zamî, Muhammed Mustafa, *Küttâbu'n-Nebî*, et-Tıbâe el-Arabiyye es-Suûdiyye, Riyad 1981.

C. ASHABIN KUR'ÂN'I EZBERLEME VE YAZMADAKİ GAYRETLERİ

Başlangıçtan beri, İslâm'ın düşmanlığını yapan bir takım kimseler, gerek Kur'ân ve gerekse Hz. Peygamber'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) iftira atarak bir yere varamayacaklarını anlayınca, sahâbe hakkında ortaya bazı şüpheler atarak, bununla Kur'ân hakkında insanları tereddüte düşürmeye uğraştılar. Bunlar; Kur'ân'ı cem'eden sahabilerin, bunu ortaya koyamadan ölüp gittiklerini veya onların (haşa) vahiyleri yazma işini sıkı bir şekilde yapmayıp, bir takım eksiklikler ve fazlalıklar yaptıklarını iddiâ ettiler. Aynı ithamlar sadece Kur'ân'la ilgili kalmayıp, hadislere de teşmil edildi. Böylelikle insanların hem Kur'ân'a ve hem de sünnete karşı güvenlerini sarsmayı amaçladılar. Bahsedilen konu önemli olduğu için biz de burada kısaca ashâbın Kur'ân ve sünneti en güvenilir bir şekilde muhafaza edip, sonraki nesillere eksiksiz ve ziyadesiz aktarmalarının sebepleri üzerinde durmaya çalışacağız:

1. Onlar ümmî olup, okuma-yazma bilmiyorlardı. Onların bu ümmîlik özelliği, önemli şeyleri ezberlemeye sevkediyordu. Ancak buna rağmen yine de az sayıda da olsa yazıyı bilenler vardı. Ve bunlardan Hz. Peygamber kendisine vahiy katipleri seçmişti. Kur'ân'ın pekçok kimse tarafında ezberlenmesinin yanında,

korunması hususundaki ihtimamdan dolayı ayrıca bu insanlar tarafından yazıyla kaydediliyordu. Hatta ilk zamanlar Hz. Peygamber, kendi sözleriyle Kur'ân'ın başkaları tarafından karıştırılması endişesi, bütün himmetleri sadece Kur'ân âyetlerini yazmaya teksîf ettirme düşüncesi ve o gün için yazı malzemesinin azlığı gibi sebeplerden olsa ki, hadislerin yazılmasını yasaklamıştı. O'nun şu sözü de bunu göstermektedir:

أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ "لاَ تَكْتُبُوا عَنِّي. وَمَنْ كَتَبَ عَنِّي غَيْرَ الْقُرْآنِ فَلْيَمْحُهُ. وَحَدِّثُوا عَنِّي، وَلاَ حَرَجَ. وَمَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ".

"Benden bir şey yazmayın. Kim benden Kur'ân'dan başka bir şey yazarsa onu silsin. Benim size söylediklerimi başkalarına aktarmanızda size bir günah yoktur. Ancak kim bana kasıtlı olarak yalan uydurursa ateşteki yerine hazırlansın."[19] Demek ki gerek ezber ve gerekse yazma işi daha ilk günden başlamış, hiçbir karışıklığa meydan vermeksizin sağlam bir şekilde günümüze kadar gelmiştir.

2. Asbâp, zekâ ve hafıza yönüyle, tabiatlarının saflığı ve zihinlerinin keskinliği yönüyle büyük bir üne sahiptir. O dönemde çölde yaşayan bu insanlar, ne kadar uzun olursa olsun, duydukları bir şeyi hemen ezberleme melekesine sahiptiler. Hatta onlar, tarihi olayları ve neseplerinin arşivlerini hep hafızalarında topluyorlardı. Yani onların hafızaları adeta boş bir kaset gibi, duyduğu bir şeyi hemen kaydedip unutmayan bir özelliğe sahipti. İslâm gelince, onların bu hususiyetini yönlendirerek sözlerin en güzeli olan Kur'ân'ı ve hidâyetlerin en doğrusu olan Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) hidâyetini koruma yoluna çevirdi. Onlar bundan sonra şiir ve başka şeyler yerine, o müthiş hafızalarını bir noktaya teksîf etmiş oldular ki, o da Kur'ân ve sünneti ezberlemekti.

---

19 Müslim, *Zühd* 72; Ahmed b. Hanbel, 3/12, 21, 39.

3. Onların yaşantıları son derece basitti. Zarûri ihtiyaçlarının dışında, başka şeylerle uğraşmıyorlardı. Bu da onlar için bol vakit, mevcutla yetinme, yokun arkasına düşmemek demekti. Böylelikle düşünceleri duru, zihinleri dinç ve keskin kalıyordu. Onlar da bunları, Kur'ân ve hadîsi ezberlemekte kullanıyorlardı.

4. Onlar, Hz. Peygamber'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) gerçek bir sevgi ile seviyorlardı. Hatta bu sevgi onlarda bir inanç haline gelmişti. Psikolojiden de hatırlayacağımız gibi, insan birisini gerçekten sevdiğinde, bu sevgi onu, sevdiğini her yönüyle takip etmeye, onu devamlı anmaya, sözlerini dinlemeye ve aktarmaya, inceden inceye ondan meydana gelen davranışları taklit etmeye götürür. İşte sahâbenin Allah'ı ve Elçisi'ni sevmesi, onların Kur'ân'ı ve sünneti korumaları hususundaki en büyük âmilleriydi. Zâten ashabın bu konudaki tutumlarının hiçbir delile ve isbata gereği yoktur. Onlar, Resûlullah'ın ifadesiyle en hayırlı kimselerdir:

عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: خَيْرُ النَّاسِ قَرْنِي، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ

"İnsanların en hayırlısı benim içlerinde bulunduğum asırdır. Sonra onları takip edenler, sonra da onları takip edenlerdir."[20] Zira onlar, her şeylerini hiç çekinmeden Allah'ın rızası uğrunda harcadılar, O'nun rızası karşılığında dünyayı önemsemediler. Doğudan batıya İslâm'ı tebliğ etmeye gayret gösterdiler. Onların bu sevgileri, Kur'ân ve sünneti ezberleme yolunda âdeta bir yarışa dönüştü. Kur'ân'ı ezberleme, Resûlullah'ın söz, fiil ve takrirlerini takip etme, hatta O'nun fizîki birtakım özelliklerini dahî muhafaza ettiler.

5. Yüce Yaratıcı tarafından insanlığa gönderilen Kur'ân-ı Kerim yüksek bir belâğata sahipti. O, bütün inatçı ve kibirlileri susturdu, bütün karşı koyanları âciz bıraktı. Zira o, dünya durdukça Elçisi'nin bir mu'cizesiydi. Kur'ân'dan sonra ise, sözün en

20 Buhârî, Şehâdât 9; Fedâil-u Ashâbi'n-Nebi 1; Rikâk 7; Eymân 10, 27; Tirmizî, Fiten 45; Şehâdât 4; Menâkıb 56; İbn Mâce, Ahkâm 47; Ahmed b. Hanbel, 1/378, 417, 434, 438, 442; 2/228...

güzelini, en câmisini ve en tatlısını Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) söylüyordu. Zira O, insanların en fasîhi ve en beliğiydi. Araplar, güzel söze âşık ve aynı zamanda nesir ve nazım olarak en güzel parçaları ezberleme hususunda birbirleriyle yarış halindeydiler. Bu yönüyle de onlar, hep birden sözlerin en güzeli olan Kur'ân'ı ezberlemeye, onu anlamaya ve onunla yatıp kalkmaya başladılar. Tabîi olarak aynı durum, sünnet için de söz konusuydu.

6. Kur'ân ve sünnetin bilinmesi, yaşanması, öğretilmesi ve neşri hususunda büyük teşvikler, onlardan yüz çevrilmesi, ihmal edilmesi ve önemsenmemesi hususunda da büyük tehditler vardı. Bunlar da sahabeyi, gerek Kur'ân ve gerekse sünnet hususunda daha titiz davranmaya sevkediyordu. Bununla ilgili olarak sadece bazı âyet ve hadisleri örnek verecek olursak, durum daha da açığa çıkmış olacaktır. Âyetler:

إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللّٰهِ وَأَقَامُوا الصَّلاَةَ
وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلاَنِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَنْ تَبُورَ لِيُوَفِّيَهُمْ
أُجُورَهُمْ وَيَزِيدَهُم مِنْ فَضْلِهِ إِنَّهُ غَفُورٌ شَكُورٌ

"*Allah'ın kitabını okuyup ona uyanlar, namazı hakkıyla ifa edenler ve kendilerine nasib ettiğimiz imkânlardan, gizli ve aşikâr olarak hayır yolunda harcayanlar, ziyan ihtimali olmayan bir ticaret umarlar. Çünkü Allah onlara mükâfatlarını tam tamına verecek, üstelik lütfundan onlara fazlasını da ihsan edecektir. Zira o gafûrdur, şekûr'dur (kusurları bağışlar, kulların amellerini ve şükürlerini kabul edip fazlasıyla karşılık verir).*" (Fâtır, 35/29-30) Burada Kur'ân okuma, namaz kılmanın ve zekat vermenin önüne alınmıştır.

كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُوا الْأَلْبَابِ

"*Biz sana feyizli ve bereketli bir kitap indirdik ki insanlar onun âyetlerini iyice düşünsünler ve aklı yerinde olanlar ders ve*

ibret alsınlar." (Sâd, 38/29) Âyette Kur'ân'ın iyice düşünülmesi, hatırlanılması ve öğüt alınmasına vurgu yapılmıştır.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَى مِن بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ إِلاَّ الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُوا فَأُولَٰئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

"*İnsanlar için Biz kitapta açıkladıktan sonra, indirmiş olduğumuz aşikâr delilleri ve hidâyeti gizleyenler var ya, işte onlara Allah lânet ettiği gibi, lânet edebilecek herkes de lânet eder. Ancak onlardan tövbe edip hallerini düzelten ve gerçekleri açıklayanlara gelince: Ben onların tövbelerini kabul ederim. Zira tövbeleri kabul eden, çok merhametli olan Benim.*" (Bakara, 2/159-160) Bu âyetlerde, Kur'ân'ın ve hidayetinin başkalarına açıklanmayıp gizlenmesinin çok büyük bir suç olduğu belirtilmektedir. Hadîsler:

قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: وَمَا اجْتَمَعَ قَوْمٌ فِي بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِ اللهِ، يَتْلُونَ كِتَابَ اللهِ، وَيَتَدَارَسُونَهُ بَيْنَهُمْ، إِلاَّ نَزَلَتْ عَلَيْهِمُ السَّكِينَةُ، وَغَشِيَتْهُمُ الرَّحْمَةُ وَحَفَّتْهُمُ الْمَلاَئِكَةُ، وَذَكَرَهُمُ اللهُ فِيمَنْ عِنْدَهُ.

"Herhangi bir cemaat, Allah'ın evlerinden bir evde toplanır, Allah'ın kitabını tilavet eder ve aralarında onu müzâkere mevzuu haline getirirlerse, şüphesiz üzerlerine huzur ve sekîne iner, rahmet kendilerini kaplar, melekler onları kuşatır ve Allah Teâlâ onları nezdindeki hayırlı topluluk arasında zikreder."[21] Burada Kur'ân'ın ezberlenmesi için önemli teşvikler vardır.

---

21 Müslim, *Zikir* 38; Ebû Dâvûd, *Vitir* 14; Tirmizî, *Kur'ân* 10; Ahmed b. Hanbel, 2/252, 407; İbn Mâce, *Mukaddime* 17.

Kur'ân-ı Kerim'in sünnetle ilgili teşviklerine gelince, bunlardan bazıları şunlardır:

وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا

"*(Farz, vâcip, sünnet, müstehap, âdâp adına) Resûl size ne getirmişse onu alın ve sizi neden menediyorsa, ondan da kaçının.*" (Haşr, 59/7)

مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللّٰهَ

"*Kim Resûl'e itâat ederse, Allah'a itâat etmiş olur.*" (Nisâ, 4/80)

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللّٰهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُو اللّٰهَ وَالْيَوْمَ ٱلْآخِرَ وَذَكَرَ اللّٰهَ كَثِيرًا

"*Şüphesiz, Resûlullah'ta sizin için, Allah'ı ve âhiret gününü uman ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir misal vardır.*" (Ahzâb, 33/21)

فَلاَ وَرَبِّكَ لاَ يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لاَ يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا

"*Hayır hayır; Rabb'ine andolsun ki, aralarında anlaşmazlığa bâdi meselelerde seni hakem yapıp, sonra da verdiğin hükümden dolayı içlerinde en ufak bir burkuntu duymadan ve tam bir teslimiyetle sana teslim olmadan iman etmiş olmazlar.*" (Nisâ, 4/65)

سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يقولُ: نَضَّرَ اللّٰهُ امْرَأً سَمِعَ مِنَّا حَدِيثًا فَحَفِظَهُ حَتَّى يُبَلِّغُهُ

"Allah, bizden bir söz işitip onu muhafaza edenin ve sonra da bir başkasına tebliğ edenin yüzünü (bazı yüzlerin ağarıp, bazılarının kararacağı) günde ak etsin ve güldürsün."[22]

---

[22] Ebû Dâvûd, *İlim* 10; Tirmizî, *İlim* 7; İbn Mâce, *Mukaddime* 18; *Menâsîk* 76; Ahmed b. Hanbel, 1/437; 3/225; 4/80,82; 5/183.

«لاَ أُلْفِيَنَّ أَحَدَكُمْ مُتَّكِئًا عَلَى أَرِيكَتِهِ يَأْتِيهِ الْأَمْرُ مِنْ أَمْرِي مِمَّا أَمَرْتُ بِهِ أَوْ نَهَيْتُ عَنْهُ فَيَقُولُ لاَ نَدْرِي، مَا وَجَدْنَا فِي كِتَابِ اللهِ اتَّبَعْنَاهُ».

"Sakın herhangi birinizi koltuğuna gerilip oturmuş ve kendisine emir veya nehiylerimden biri gelir de 'biz, onu bilmeyiz; (Allah'ın kitabı var. Sünnet diye bir şey bilmeyiz.) Kitabullah'ta ne varsa, ona uyarız' diyor olarak bulmayayım (dediğini duymayayım)."[23]

7. Ashâbın kitap ve sünnete gösterdiği hassasiyetin sebeplerinden birisi de Kur'ân ve sünnetin dindeki yerinden kaynaklanıyordu. Evet, Kur'ân, *dünya ve âhiret saâdetini sağlayan, insanla Allah ve insanla yaşadığı çevre arasındaki ilişkilerini düzenleyen yegâne bir kitaptır.* Sünnet ise, Kur'ân'ı açıklayan,[24] mücmelini tafsîl eden,[25] mutlakını takyîd eden,[26] umûmisin husûsileştiren,[27] müphemini açığa kavuşturan[28] ve inceliklerini belirten ikinci bir kaynaktır. Kur'ân-ı Kerim'in şu âyeti de Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu görevine işaret etmektedir:

وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ

---

23 Ebû Dâvûd, *Sünne* 5; İbn Mâce, *Mukaddime* 2; Tirmizî, *İlim* 10; Ahmed b. Hanbel, 4/132.

24 Fâtiha sûresindeki 'mağdûbi aleyhim' ve 'dâllin' açıklamasıyla (*Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân 2*), zulmün şirk olduğunu (Buhârî, *Tefsîr* (31) 1.) açıklaması gibi.

25 Namazı, zekatı açıklaması gibi.

26 Hırsızlıkta el kesmenin şartları, nereden ne kadar kesileceğine dair hususlar gibi.

27 Mîrasta erkeğe iki pay verilmesi hususu Kur'ân'da belirtildiği halde, Hz. Fâtıma babasının mîrasını Hz. Ebûbekir'den almaya geldiğinde, Hz. Ebûbekir ona Hz. Peygamber'in şu sözünü hatırlatıyor: "*Biz peygamberler topluluğu geriye miras bırakmayız. Bizim bıraktığımız, ancak sadakadır.*" Buhârî, *İ'tisâm* 5, *Hums* 1; Müslim, *Cihâd* 51; Ahmed b. Hanbel, 2/463.

28 Hz. Ali, Tevbe sûresinin 3. âyetinde geçen *hacc-ı ekber*'den maksadın ne olduğunu sormuş, Hz. Peygamber de: "Kurban bayramı günüdür." buyurmuştur. Buhârî, *Hacc* 132; Tefsîru sûre (9) 4; Ebû Dâvûd, *Menâsik* 66; Tirmizî, Hacc 110; İbn Mâce, *Menâsik* 76; Ahmed b. Hanbel, 5/412.

"*Sana da ey Resûlüm bu zikri indirdik ki kendilerine indirileni insanlara açıklayasın. Umulur ki düşünüp anlarlar.*" (Nahl, 16/44) Şüphesiz ki ashab, Kur'ân ve sünnetin dindeki yerinin ne olduğunu çok iyi bir şekilde biliyor ve bunun için gerekli olan gayreti sarfediyorlardı.

8. Aynı zamanda ortaya çıkan pek çok mes'ele ve soruların da Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) sözleriyle yakın bir ilgisi vardı. Bu durum da himmetleri coşturuyor, zihinleri uyanık tutuyor ve nazarları bu hususlarda Allah ve Resûlü'nün vereceği hükümlere çeviriyor ve bu konular üzerinde yoğunlaştırıyordu. Böylelikle de hem vahiy ve hem de Resûlullah'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) sözleri zihinlerde daha iyi yerleşiyor ve bir daha çıkmamak üzere nakşoluyordu.

Yukarıda anlatılanlar ilgili olarak Kur'ân'ı gözden geçirecek olursak, zaman zaman Kur'ân'ın, onların sorularına cevap verdiğini görürüz:

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلاَّ قَلِيلاً

"*Bir de sana 'ruh' hakkında soru sorarlar. De ki: 'Rûh Rabbimin emrindedir, O'nun bileceği işlerdendir. Size sadece az bir ilim verilmiştir.'*" (İsrâ, 17/85)

Ortaya çıkan ve büyük fitnelere vesile olan durumlarda onları aydınlattığına şahit oluruz:

إِنَّ الَّذِينَ جَاؤُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ لاَ تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَكُم بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ لِكُلِّ
امْرِئٍ مِنْهُم مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ ۞ لَوْلاَ
إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنْفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هَذَا إِفْكٌ مُبِينٌ

"*O iftirayı çıkaranlar, içinizden küçük bir gruptur. Siz o iftirayı kendi hakkınızda fena bir şey sanmayın, bilakis o sizin için*

hayırlıdır. O iftiracılara gelince, onlardan her birinin, kazandığı günah nisbetinde cezası vardır. Bu yaygaranın elebaşılığını yapan şahsa ise cezanın en büyüğü vardır. Siz ey müminler, bu dedikoduyu daha işitir işitmez, mümin erkekler ve mümin kadınlar olarak birbiriniz hakkında iyi zan besleyip: 'Hâşa, bu besbelli bir iftiradan başka bir şey değildir!' demeniz gerekmez miydi?" (Nûr 24/11-12)[29]

Yine şu âyetlerde Uhud savaşıyla ilgili olarak, mü'minlerin yapmış oldukları bazı olumsuzluklar gösterilip, bu gibi durumlarda onların nasıl davranmaları gerektiği üzerinde duruluyor:

وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ
عَلِيمٌ ۞ إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنكُمْ أَنْ تَفْشَلاَ وَاللّٰهُ وَلِيُّهُمَا وَعَلَى اللّٰهِ
فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ۞ وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ فَاتَّقُوا
اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ۞ إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيكُمْ أَنْ يُمِدَّكُمْ
رَبُّكُم بِثَلاَثَةِ آلاَفٍ مِنَ الْمَلآئِكَةِ مُنزَلِينَ ۞ بَلَى إِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا
وَيَأْتُوكُم مِنْ فَوْرِهِمْ هَذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُم بِخَمْسَةِ آلاَفٍ مِنَ الْمَلآئِكَةِ
مُسَوِّمِينَ ۞ وَمَا جَعَلَهُ اللّٰهُ إِلاَّ بُشْرَى لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُم بِهِ وَمَا

---

29 Benî Mustalık gazvesinde Hz. Peygamber'e (aleyhisselâm) Hz. Âişe refakat etti. Dönüşte Medine yakınında ordu konakladı. Hareket edileceği sırada Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) tabiî ihtiyaç için kafileden geride kalmıştı. Deve üzerindeki hevdeç içinde taşınıyordu. Kendisi de zayıf olduğundan, hevdecin içinde bulunmadığının farkına varılmayıp kafile hareket etmiş, Hz. Âişe ihtiyacını giderdikten sonra kolyesini düşürdüğünü farkedince onu ararken kafileyi kaçırmış, geldiğinde, sadece hareket sonrası kontrolü ile görevli Safvan (radıyallahu anh) kalmıştı. Devesine Hz. Âişe'yi bindirip kendisi yaya Medine'ye döndüler. Münafıkların başı İbn Übey yaygara çıkarıp namus iftirası attı. Dedikodu yayıldı. Herkesten sonra dedikoduyu işiten Hz. Âişe iftiranın dehşetinden donup kaldı. Hz. Peygamber'den izin isteyip babasının evine döndü. Hastalandı, dünya kendisine zindan oldu. Tam bir ay kadar sonra, bu âyetler vahyedilip Allah tarafından mâsumluğu, kıyamete kadar her gün ve her saat okunacak şekilde ebediyyen tescil edildi.

النَّصْرُ إِلاَّ مِنْ عِنْدِ اللهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ❁ لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِنَ الَّذِينَ
كَفَرُوا أَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنْقَلِبُوا خَائِبِينَ ❁ لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ
يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا
فِي الْأَرْضِ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ❁

“*Hani bir vakit, ey resûlüm, sen ailenden sabah erken ayrılmış, müminlere savaş mevzileri hazırlamak için yola çıkmıştın. Allah, semî ve alîmdir (hakkıyla işitir ve bilir)...*” Buradan itibaren Uhud savaşı vesilesi ile birtakım ilahî buyruklar, müminlere ebediyyen ders vermek üzere tescil ediliyor. Hicretin 3. yılında Kureyş, müslümanlara göre çok daha üstün bir kuvvetle Medine’ye saldırdı. Savaş pek zorlu geçti. Müslümanlar galip gelmişlerdi ki Hz. Peygamber’in (aleyhisselâm) talimatını unutma sonucu, durum değişti. Müslümanlar yetmiş kadar şehit verdiler. Gâlibiyet ortada kaldı. Allah’ın hikmeti, müminlere çeşitli dersler vermek istedi. “*Ve hani sizden iki bölük, Allah da kendilerinin yardımcıları olduğu halde, korkarak geri çekilmeye yeltenmişlerdi. Halbuki mü’minlere düşen, yalnız Allah’a dayanıp güvenmeleridir.*” Bunlar Beni Seleme ile Beni Hârise olup münafıkların başkanı İbn Übey 300 adamı ile ayrıldığında onlar da tereddüde düşmüşlerdi. İbn Übey, istişare sırasında Medine dışına çıkmamayı önermişti. Hz. Peygamber’in (sallallâhu aleyhi ve sellem) de şahsî görüşü bu şekilde idi. Onun için, gönülsüz olarak Uhud’a çıkmıştı. “*Gerçekten, sizler birkaç biçare iken, Bedir’de Allah sizi yardımına mazhar etmişti. O halde Allah’a karşı gelmekten sakının ki şükretmiş olasınız.*” Bedir, Medine’nin 120 km. güneybatısında, Kızıldeniz sahiline 20km. uzaklıkta, Mekke-Suriye yolu üzerinde bir köydür. Hicrî 2. yıl ramazan ayında vuku bulan savaş Müslümanların kesin zaferiyle sonuçlanmıştı. “*O vakit sen müminlere: ‘Rabbinizin, indirdiği üç bin melek ile size imdat göndermesi yetmez mi?’*

diyordun. Evet, eğer sabreder ve itaatsizlikten sakınırsanız, -düşmanlarınız da hemen üzerinize geliverirlerse- Rabbiniz, formalı formalı tam beş bin melek göndererek size yardım edecektir. Allah bu imdadı sırf size müjde olsun ve kalpleriniz bununla müsterih olsun diye yaptı. Nusret ve zafer, ancak (mutlak galip, tam hüküm ve hikmet sahibi), azîz ve hakîm olan Allah tarafından gelir. Evet, Allah Teâla kâfirlerden ileri gelenleri imha etmek veya onları başaşağı ederek ümitsiz bir hale düşürmek için size bu imdadı gönderdi. Bu hususta sana ait bir iş yoktur: Allah ister onlara tövbe nasip edip bağışlar, ister nefislerine zulmettikleri için onları cezalandırır. Senin görevin sadece uyarıp irşat etmektir. Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. O dilediğini affeder, dilediğini cezalandırır. Allah gafurdur, rahimdir (çok affedicidir, merhamet ve ihsanı boldur)." (Âl-i İmrân, 3/121-129) Kur'ân-ı Kerim'de bu gibi âyetlerin sayıcı epeyce fazladır.

Aynı durum Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) sözleri için de geçerlidir. Hadis kitaplarını incelediğimizde bununla ilgili pek çok olayla karşılaşırız. Hırsızlık yapan Mahzûmîye oymağından olan bir kadına, şefaatçilik yapılması karşısında Resûlullah'ın takındığı tavır ve şu veciz sözü örnek verebiliriz:

عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ قُرَيشًا أَهَمَّهُمْ شَأْنُ الْمَرأَةِ الْمَخزُومِيَّةِ الَّتِي سَرَقَتْ. فَقَالُوا: مَنْ يُكَلِّمُ فِيهَا رَسُولَ اللهِ ﷺ؟ فَقَالُوا: وَمَنْ يَجْتَرِئُ عَلَيْهِ إلاَّ أُسَامَةُ، حِبُّ رَسُولِ اللهِ ﷺ؟ فكَلَّمَهُ أُسَامَةُ. فقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ (أَتَشْفَعُ في حَدٍ مِنْ حُدودِ اللهِ؟) ثُم قَامَ فَاخْتَطَبَ فَقَالَ (أَيُّهَا النَّاسُ! إِنَّمَا أَهْلَكَ الَّذِينَ قَبْلَكُمْ، أَنَّهُمْ كَانُوا إِذَا سَرَقَ فِيهِمُ الشَّرِيفُ، تَرَكُوهُ. وَإِذَا سَرَقَ فِيهِمُ الضَّعِيفُ، أَقَامُوا عَلَيهِ الْحَدَّ. وَايْمُ اللهِ! لَوْ أَنَّ فَاطِمَةَ بِنْتُ مُحَمَّدٍ سَرَقَتْ لَقَطَعْتُ يَدَهَا.

"Sizden önceki milletlerin mahvolmasının sebebi şudur: İçlerinden şerefli biri hırsızlık suçunu işlediğinde onu cezasız bırakırlar; zayıf biri hırsızlık edince de, onu cezalandırırlardı. Allah'a yemin ederim ki, Muhammed'in kızı Fatıma da hırsızlık etse, elini ben keserdim ve cezasız bırakmazdım."[30]

Bir diğer örnek de Cüheyne kabilesine mensup bir kadının Resûlullah'ın yanına gelerek zina suçunu itiraf etmesi ve neticede bu kadına had uygulanması karşısında, bazılarının takındığı tavır üzerine Hz. Peygamber'in bununla ilgili şu sözüdür:

فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لَقَدْ تَابَتْ تَوْبَةً لَوْ قُسِمَتْ بَيْنَ سَبْعِينَ مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ لَوَسِعَتْهُمْ. وَهَلْ وَجَدْتَ تَوبَةً أَفْضَلَ مِنْ أَنْ جَادَتْ بِنَفْسِهَا لِلّٰهِ تَعَالٰى؟

"Bu kadın öyle bir tevbe etti ki, şayet onun tevbesi Medine halkından yetmiş kişiye dağıtılacak olsaydı, hepsine kâfi gelirdi. Siz, kendisini Allah'a karşı cömertçe adayan birisinden daha hayırlısını gördünüz mü?"[31] Yine Cibril'in insan şeklinde gelip Resûlullah'a bazı sorular sorması ve O'nun da ashabın yanında cevap vermesi[32] gibi olaylar sadece bunlardan bazılarıdır.

Bütün bu olayların önlerinde cereyan ettiği sahâbilerin, toprağın suya iştiyakı ölçüsündeki bir ihtiyaç gibi, mes'elelerine Hz. Peygamber'den (sallallâhu aleyhi ve sellem) acil çözümler beklemeleri ve bu problemlere birinci dereceden çözüm bulmaları, onları gerek Kur'ân ve gerekse sünneti muhafaza etme hususunda daha büyük bir ihtimama sevkediyordu.

9. Kur'ân-ı Kerim ve Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem), insanları ta'lim ve terbiyede hikmetli davranması, onları İslâm'a dâvet ve irşadda mükemmel bir yol takip etmesi de Kur'ân ve sün-

30 Buhârî, *Hudûd* 12; Müslim, *Hudûd* 8.

31 Müslim, *Hudûd* 24; Tirmizî, *Hudûd* 9; Ahmed b. Hanbel, 4/430, 435, 437, 440.

32 Buhârî, *İmân* 37; Müslim, *İmân* 1; Tirmizî, *İmân* 4; Ebû Dâvûd, *Sünne* 16.

netin zihinlere güzelce yerleşmesini sağlıyordu. Kur'ân, insanları, hem kötülüklerden vaz geçirir ve iyilikleri emrederken, birden değil, fıtrata zor gelmemesi ve kabul etmekte zorlanmamaları için tedrîci olarak muâmele ediyordu. Dolayısıyla o, toptan değil, 23 sene gibi uzun bir süre içerisinde parça parça nâzil oluyordu. Bu da onlar için Yüce Yaratıcı'nın bir rahmetiydi:

مَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ
وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

"..*Allah size güçlük çıkarmak istemez, fakat şükredesiniz diye sizi temizleyip arındırmak ve size olan nimetlerini tamama erdirmek ister.*" (Mâide, 5/6)

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ

"*Kim makbul güzel işler yaparsa kendi lehine, kim kötülük yaparsa kendi aleyhinedir. Rabbin kullarına asla zulmetmez.*" (Fussilet, 41/46)

Aynı zamanda âyetler nâzil olurken Ashâb, bizzat buna şâhit oluyorlardı. Aynı durum sünnet için de söz konusuydu. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem), peygamberlik ferasetiyle, onları mükemmel bir cemiyet haline getirip, hatta daha sonraki dönemlerde de saâdet asrı olarak isimlendirilen bir konuma çıkarmıştı. Onları çeşitli kötülüklere karşı uyarıyor, tutulması gerekli olan yolu gösteriyor, onlara konunun daha iyi anlaşılması için sorular soruyor, cevaplar veriyordu; kısacası Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), bunun için her fırsatı en iyi bir şekilde değerlendiriyordu.

Soru sorup cevabını kendisinin vermesiyle ilgili olarak şu hadîsi örnek verebiliriz. Ebu Hüreyre rivayet ediyor:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ:

أَتَدْرُونَ مَنِ الْمُفْلِسُ؟ قَالُوا الْمُفْلِسُ فِينَا مَنْ لاَ دِرْهَمَ لَهُ وَلاَ مَتَاعَ. فَقَالَ إِنَّ الْمُفْلِسَ مِنْ أُمَّتِي يَأْتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِصَلاَةٍ وَصِيَامٍ وَزَكَاةٍ وَيَأْتِي قَدْ شَتَمَ هَذَا وَقَذَفَ هَذَا وَأَكَلَ مَالَ هَذَا وَسَفَكَ دَمَ هَذَا وَضَرَبَ هَذَا فَيُعْطَى هَذَا مِنْ حَسَنَاتِهِ وَهَذَا مِنْ حَسَنَاتِهِ فَإِنْ فَنِيَتْ حَسَنَاتُهُ قَبْلَ أَنْ يُقْضَى مَا عَلَيْهِ أُخِذَ مِنْ خَطَايَاهُمْ فَطُرِحَتْ عَلَيْهِ ثُمَّ طُرِحَ فِي النَّارِ.

"Hz. Peygamber, müflis kimdir bilir misiniz?" buyurmuş, ashap da: "Bizim aramızda müflis hiç bir dirhemi ve eşyası olmayan kimsedir." demişler. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Gerçekten benim ümmetimden müflis, kıyâmet gününde namaz, oruç ve zekatla gelecek olan kimsedir. Ancak şuna sövmüş, buna zinâ isnadında bulunmuş; şunun malını yemiş; bunun kanını dökmüş, diğerini de dövmüş olarak gelecek. Ve buna hasenatından, şuna hasenatından verilecektir. Şâyet davası görülmeden hasenatı biterse, onların günâhlarından alınarak bunun üzerine yüklenecek, sonra cehenneme atılacaktır."[33]

Yine Resûlullâh'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) insanları terbiyedeki metotlarından birisi de, hata olmadığı halde, insanların, kafalarında hata olarak telakki ettikleri şeylerin, anında düzeltilmesiydi. Buna örnek olarak da şu olayı verebiliriz.

Hz. Enes (radıyallahu anh) rivayet ediyor:

عَنْ أَنَسِ بنِ مَالِكٍ ﷺ يَقُولُ:

جَاءَ ثَلاَثُ رَهْطٍ إِلٰى بُيُوتِ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ ﷺ، يَسْأَلُونَ عَنْ عِبَادَةِ النَّبِيِّ ﷺ، فَلَمَّا أُخْبِرُوا كَأَنَّهُمْ تَقَالُّوهَا، فَقَالُوا: أَيْنَ نَحْنُ مِنَ النَّبِيِّ ﷺ؟

33 Müslim, *Birr* 59; Nesâî, *Kıyâme* 2; Ahmed b. Hanbel, 2/303,334,372.

قَدْ غَفَرَ اللهُ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَمَا تَأَخَّرَ، قَالَ أَحَدُهُمْ: أَمَّا أَنَا فَإِنِّي أُصَلِّي اللَّيْلَ أَبَدًا، وَقَالَ آخَرُ: أَنَا أَصُومُ الدَّهْرَ وَلَا أُفْطِرُ، وَقَالَ آخَرُ: أَنَا أَعْتَزِلُ النِّسَاءَ فَلَا أَتَزَوَّجُ أَبَدًا، فَجَاءَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَقَالَ: أَنْتُمُ الَّذِينَ قُلْتُمْ كَذَا وَكَذَا؟ أَمَّا وَاللهِ أَنِّي لَأَخْشَاكُمْ لِلهِ وَأَتْقَاكُمْ لَهُ، لَكِنِّي أَصُومُ وَأُفْطِرُ، وَأُصَلِّي وَأَرْقُدُ، وَأَتَزَوَّجُ النِّسَاءَ، فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي.

"Bir kere ashaptan üç kişi, Hz. Peygamber'in (bunların bilmedikleri gizli) ibadetinden sormak üzere Resûlullah'ın hanımlarının evlerine gelmişlerdi. Bunlara Peygamber'in ibadeti haber verilince, gûyâ azımsayarak: "Biz nerede, Resûlullah nerede? Muhakkak ki Allah, Peygamber'inin geçmiş ve gelecek günâhlarını affetmiştir." dediler. Daha sonra da içlerinden birisi: "Ben geceleri daima namaz kılacağım:" diğeri: "Ben de her gün oruç tutacağım" bir diğeri ise: "Ben de kadınlardan ayrı yaşayacağım hiç evlenmeyeceğim." dedi. Onlar bu söz üzerinde iken Hz. Peygamber bunların yanına gelerek: "Siz şöyle şöyle söyleyen kimselersiniz değil mi? Fakat şunu biliniz ve ve iyi düşününüz ki: Ben sizin Allah'tan en çok korkanınız ve korunanınız bulunuyorum. Bununla beraber ben bazan oruç tutar, bazan tutmam. Gecenin bir kısmında namaz kılar, bir kısmında uyurum. Kadınlarla da evlenirim. (İşte benim sünnetim budur.) Her kim bu yolumdan gitmez de ondan yüz çevirirse, benden değildir."[34] buyurdular.

10. Kur'ân'ın ve Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) kullandığı üsluplardan birisi de, terğîb ve terhipti. Yani bazı iyi şeyleri va'dederken, kötü şeylerle de korkutmaktı. Bununla ilgili pek çok âyet ve hadis vardır. İşte bu terğibler ve terhipler de, ashâbın zihninde iyice yerleşiyor, unutmaları mümkün olmuyordu. Şu âyetleri bunun için örnek olarak vermemiz mümkündür:

---

34 Buhârî, *Nikâh* 1; Nesâî, *Nikâh* 4; Ahmed b. Hanbel, 2/158; 3/241...

وَقَالُوا أَئِذَا ضَلَلْنَا فِي الْأَرْضِ أَئِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ بَلْ هُمْ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ
كَافِرُونَ ۞ قُلْ يَتَوَفَّاكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ إِلَى رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ
۞ وَلَوْ تَرَى إِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُو رُؤُوسِهِمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ رَبَّنَا أَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا
فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا إِنَّا مُوقِنُونَ ۞ وَلَوْ شِئْنَا لَآتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدَاهَا وَلَكِنْ
حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّي لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ۞ فَذُوقُوا بِمَا
نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا إِنَّا نَسِينَاكُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ
۞ إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ
وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ۞ تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا
وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ۞ فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ
جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۞ أَفَمَنْ كَانَ مُؤْمِنًا كَمَنْ كَانَ فَاسِقًا لَا يَسْتَوُونَ
۞ أَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ جَنَّاتُ الْمَأْوَى نُزُلًا بِمَا كَانُوا
يَعْمَلُونَ ۞ وَأَمَّا الَّذِينَ فَسَقُوا فَمَأْوَاهُمُ النَّارُ كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا
مِنْهَا أُعِيدُوا فِيهَا وَقِيلَ لَهُمْ ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ ۞
وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْأَدْنَى دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ۞ وَمَنْ
أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ ثُمَّ أَعْرَضَ عَنْهَا إِنَّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ مُنْتَقِمُونَ ۞

"*Bir de: 'Â! Toprağın dibinde toz olup kaybolduğumuz zaman, gerçekten bu hale gelmiş olan bizler mi yeniden yaratılacağız!' derler. Hatta onlar Rab'lerinin huzuruna varacaklarını da inkâr ederler. Sen de ki: 'Sizi, canınızı almakla görevlendirilen ölüm meleği vefat ettirecek, sonra da Rabbinizin huzuruna götürüleceksiniz.' Bir görseydin o suçluları: Rab'lerinin huzurunda, mahçupluktan başları önlerine eğilmiş şöyle derken: 'Gördük, işittik ya Rabbenâ!*

Ne olur bizi dünyaya bir gönder! Öyle güzel, makbul işler yaparız ki! Çünkü gerçeği kesin olarak biliyoruz artık!' Eğer dileseydik bütün insanlara hidâyet verir, doğru yola koyardık. Lâkin 'Cehennemi cinlerden ve insanlardan bir kısmıyla dolduracağım' hükmü kesinleşmiştir. 'Öyleyse, siz nasıl bugünkü buluşmayı unuttunuz ve bu unutmayı ömür boyu sürdürdüyseniz, Biz de bugün sizi unuttuk. Yaptıklarınızdan ötürü, tadın bakalım sürekli azabı!' Bizim âyetlerimize ancak o kimseler inanır ki kendilerine o âyetler hatırlatıldığında, derslerini hemen alır, secdeye kapanır, Rablerine hamd, O'nu takdis ve tenzih ederler, asla kibirlenmezler. Teheccüd namazı kılmak için yataklarından kalkar, cezalandırmasından endişe ederek, rahmetinden ümid içinde olarak Rab'lerine dua edip yalvarırlar ve kendilerine nasib ettiğimiz mallardan Allah yolunda harcarlar. İşte onların dünyada yaptıkları makbul işlere mükâfat olarak gözlerini aydın edecek, gönüllerini ferahlatacak hangi sürprizlerin, hangi nimetlerin saklandığını hiç kimse bilemez. Öyle ya, mümin olan, hiç fâsık gibi olur mu? Bunlar asla bir olmazlar. İman edip, güzel ve makbul işler işleyenlere, yaptıklarına karşılık konukluk olarak Me'va cennetleri vardır. Yoldan çıkmış fâsıkların ise barınakları cehennemdir. Her ne zaman oradan çıkmak isteseler yine oraya itilirler. Onlara: 'Cehennem azabını yalan sayıyordunuz. Tadın da görün bakalım!' denir. O kâfirlerin dönüş yapmaları ümidiyle, onlara en büyük azaptan önce, dünyada açlık, musîbet, esaret, ölüm gibi peşin bir azap tattıracağız. Rabbinin âyetleri ile kendisine nasihat edildiğinde sırtını dönüp uzaklaşan kimseden daha zalim kimse olur mu? Biz o suçlulardan elbette intikam alıp onları cezalandıracağız." (Secde, 32/10-22)

11. Ashab, Kur'ân ve sünnet vesîlesiyle doğru yolu buluyor; herhangi bir şeyin helal ya da haramlığına onlara bakarak karar veriyor; onlardan aldıkları nasîhat ve derslere tâbi oluyor; bütün düstur ve ilkelerini Kur'ân ve Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve

sellem)'den alıyorlardı. Şüphesiz, bilinenle amel edildiği zaman, o bilgi zihinlerde daha güzel bir biçimde yerleşmiş olur. Ve unutulması imkansız hale gelir. Ashâb, öğrendikleriyle en titiz bir şekilde amel ettiklerinden ve bu konuda son derece titiz olduklarından, hem Kur'ân ve hem de hadisleri ezberlemeleri ve onları muhafaza etmeleri bu durumun gâyet normal bir sonucudur.

12. Yine bu âmillerden birisi de Resûlullâh'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) onların içlerinde bulunmasıdır. Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), büyük bir sabır ve metanetle, onlara Kitap ve sünneti ezberletiyor, bilmediklerini öğretiyor, sorduklarında cevap veriyor, şüphelendikleri bir konuda onların şüphelerini gideriyordu. Son derece mütevazı, her zaman mütebessim, huyu yumuşak, sertlik ve kabalıktan son derece uzak, yerinde bir baba, yerinde herkesin hizmetine koşan biri, yerinde bir ana durumunda olan Hz. Peygamber, bütün bu iyi vasıflarıyla onlara yaklaşıyor, beraber oluyor ve onlardan bir kimse gibi hayatını yaşıyordu. Böylelikle o, bütün bu güzel hasletleriyle herkesi kendisine çekiyor, Kur'ân ve Kur'ân'ın tefsircisi konumunda olan sünneti öğretiyordu. Böyle bir öğreticinin öğrettiği şeylerin hafızalardan çıkmasının imkanı var mıdır?

13. Kur'ân, namazlarda, Cum'a hutbelerinde, ashabın kendi arasında, küçük-büyük, erkek-kadın, yaşlı-genç demeden okunan bir özelliğe sahipti. Böylelikle onu ezberlemeleri daha kolay bir hale gelmiş oluyordu.[35]

İşte yukarıdan beri saymış olduğumuz bu ve benzeri sebeplerden dolayı, ashab, Kur'ân ve sünneti en güzel bir şekilde muhafaza etmiş, onu kendi hayatlarında yaşamış ve aynı ihtimamla sonraki nesillere aktarılmasını sağlamışlardır.

---

[35] Bu bölümü, önemine binâen Zerkânî'nin *Menâhilu'l-İrfân* adlı eserinin 1/289-333. sayfalarından özetleyerek aktarmış olduk.

D. KUR'ÂN OKUMANIN ÖNEMİ VE İNSANA KAZANDIRDIKLARI

Yaratılan binlerce canlı içerisinde akıl ve şuur sahibi olan ve aynı zamanda Yüce Yaratıcı'nın kâinatta halifesi olma şerefini üzerinde taşıyan yalnızca insandır. İnsana, başta herhangi bir iradi fonksiyonu olmaksızın bu şerefi kazandıran Cenâb-ı Hakk, onu her dönemde kendisine muhatap kabul etmiş, bu önemli görev ve pâyeyi değişik zamanlarda hatırlatmış ve bunun insanlara ulaştırılması için de farklı zaman ve mekanlarda peygamberlere "sahifeler" ve "kitaplar" inzal etmiştir. Gönderilen bütün ilâhi beyanlardaki temel gâye, insana mevhibe-i ilâhi olarak verilen bu şerefin asla unutulmaması, yaratılıştaki sırrın farkında olunması ve netice olarak da dünya-âhiret mutluluğunun yakalanmasıdır. İnsanlığın başlangıcından günümüze bazı temel prensiplerin dışında, hayat şartları ve ihtiyaçlar farklı olduğu gibi, bu ihtiyaçlara her dönemde verilen ilâhi beyandaki prensiplerde de zaman zaman değişiklikler olmuştur. Hz. Âdem'e o dönemin ihtiyaçlarına göre "sahife"ler şeklinde verilen ilâhi beyan, kendisini takip eden Hz. İdris, Hz. Nûh ve Hz. İbrâhim gibi peygamberlere sayfası ve muhtevası daha geniş "sahife"ler şeklinde devam etmiş, Hz. Mûsa ve Hz. İsa'ya "kitap" olarak nâzil olmuş, son olarak da bütün kitapları özetleyen, doğrulayan, bütün za-

man ve mekanlara yetecek ölçülere sahip olan özellikleriyle Hz. Muhammed'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) Kur'ân nâzil olmuştur.

Kur'ân, kâinat kitabının bir tercümesidir. Cenâb-ı Hakk'ın hem tekvînî hem de teşrîî âyetlerini okuyan bir tercümanıdır. Görünmeyen ve görünen âlemin açıklayıcısıdır. Allâh'ın isim, sıfat ve fiillerine ait özellikleri anlatan bir rehberdir. Meydana gelmiş ve gelecek olayları haber verendir. İnsanlığın terbiyecisidir. İnsanlığı mutluluğa götüren hakîki mürşiddir. Özetle bütün insanlığın her türlü manevî ve fikrî ihtiyaçlarına kaynak olacak kitapları ihtiva eden kutlu bir kitaptır.

Resûlullah'ın tarifleriyle Kur'ân:

قَالَ رسُولُ اللّٰهِ ﷺ: كِتَابُ اللّٰهِ فِيهِ نَبَأُ مَا قَبْلَكُمْ وَخَبَرُ مَا بَعْدَكُمْ وَحُكْمُ مَا بَيْنَكُمْ هُوَ الْفَصْلُ لَيْسَ بِالْهَزْلِ هُوَ الَّذِي مَنْ تَرَكَهُ مِنْ جَبَّارٍ قَصَمَهُ اللّٰهُ وَمَنْ ابْتَغَى الْهُدَى فِي غَيْرِهِ أَضَلَّهُ اللّٰهُ فَهُوَ حَبْلُ اللّٰهِ الْمَتِينُ وَهُوَ الذِّكْرُ الْحَكِيمُ وَهُوَ الصِّرَاطُ الْمُسْتَقِيمُ وَهُوَ الَّذِي لاَ تَزِيغُ بِهِ الْأَهْوَاءُ وَلاَ تَلْتَبِسُ بِهِ الْأَلْسِنَةُ وَلاَ يَشْبَعُ مِنْهُ الْعُلَمَاءُ وَلاَ يَخْلَقُ عَنْ كَثْرَةِ الرَّدِّ وَلاَ تَنْقَضِي عَجَائِبُهُ وَهُوَ الَّذِي لَمْ يَنْتَهِ الْجِنُّ إِذْ سَمِعَتْهُ أَنْ قَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا هُوَ الَّذِي مَنْ قَالَ بِهِ صَدَقَ وَمَنْ حَكَمَ بِهِ عَدَلَ وَمَنْ عَمِلَ بِهِ أُجِرَ وَمَنْ دَعَا إِلَيْهِ هُدِيَ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

"Kur'ân; öyle bir kitaptır ki, onda, sizden önceki (milletlerin ahvaliyle ilgili) haber, sizden sonra (kıyamete kadar) gelecek fitneler ve kıyamet ahvali ile ilgili haberler.. ayrıca sizin aranızda, (iman-küfür, taat-isyan, haram-helal vs. nevinden) cereyan edecek ahvâlle alakalı da hükümler vardır. O, hak ile batılı ayırdeden tek ölçüdür ve O'nda herşey ciddidir. Kim bir zalimden korkarak, ondan kopar ve onunla amel etmezse, işte o zaman Allah da onu helak eder. Kim O'nun dışında bir hidayet ararsa Allah

o kimseyi saptırır. Zira o, Allah'ın en sağlam ipi (hablu'l-metin) dir. O, hikmet edalı hatırlatan bir beyan.. ve Hakk'a ulaştıran bir yoldur. O, kendisine uyanları (değişik arzulara takılıp) kaymaktan, kendisini (kıraat eden) dilleri de iltibastan korur. Alimler hiçbir zaman ona doyamaz.. Onu çokça tekrar okuyana usanç vermez ve tadını eksiltmez. Onun insanlarda hayret uyaran yanlarının sonu gelmez. O öyle bir kitaptır ki, cinler işittikleri zaman, şöyle demekten kendilerini alamamışlardır: فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا "*Biz doğru yolu gösteren harika ve hiç duyulmadık bir Kur'ân dinledik. Biz onun (Allah kelamı olduğuna) inandık.*" (Cin, 72/1) O'nun üslubuyla konuşan doğruyu konuşmuş olur. O'nunla amel eden mutlaka mükafat görür. Kim onunla hüküm verirse adaletle hükmeder. Kim ona çağrılırsa, doğru yola çağrılmış olur."[36]

Kur'ân, gerek yaşantıda, gerekse vicdanlarda yerleştirdiği prensiplerle, hayatın bütün yönlerini içine alacak şekilde gayet açık bir metod ortaya koymuştur. Öyle orijinal bir metod ki, insanlık daha önce onun benzerini görmemiştir. İnsanlığa, madde ve manada daha önce hiç bir sistemin vermediğini vermiştir. Aynı zamanda geçici ve bölgesel peygamberlik devri onunla sona ermiş, herkesi içine alan zaman-mekan bakımından evrensel peygamberlik müessesesi onunla başlamış ve onunla kıyâmete kadar devam edecektir.

Kur'ân'ı okumakla insan, Yaratıcı'sına muhatap olma gibi elde edilecek makamların en üstününü yakalamış olur. Böyle bir konumun şuurunda olan insan ise, okuduğu Kur'ân'la sanki Rabb'ini dinler ve Rabb'iyle konuşurmuş gibi olur.

Bu bölümde, yukarıda sadece bazı hususlarına vurgu yaptığımız Kur'ân'ın, okunup anlaşılmasıyla, insanların dünya ve âhirette elde edecekleri kazançlar ve Kur'ân okurken dikkat edilmesi gereken hususlar üzerinde durulacaktır.

---

36 Tirmizî, *Fedâilu'l-Kur'ân*, 14; Dârimî, *Fedâilu'l-Kur'ân*, 1; Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel 1/91.

1. Kur'ân Okumanın Dünyada Kazandırdıkları

a. Nasihat, Dertlere Şifa, Hidayet ve Rahmettir

Kur'ân, yalnızca insanların ölüm ötesi hayatlarını ilgilendiren hususları açıklayan, ibâdetler hakkında bilgi veren ve Yaratıcı'nın birliği ve varlığını ortaya koyan delilleri değil, aynı zamanda o, insanların dünyadaki mutluluklarını temin hususunda da yol gösterendir. Kur'ân, insanlar için güzel bir nasihatçı, yol gösterici ve kalplerin şifa kaynağıdır. Bu konuda sanki Hz. Peygamber bir doktor, doktorun elindeki reçete de Kur'ân'dır. Bu husus Yüce Beyan'da şöyle ifade edilir:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ
وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ

"*Ey insanlar! İşte size, Rabbinizden bir öğüt, gönüllerdeki dertlere bir şifa, müminlere doğru yolu gösteren bir hidayet ve rahmet geldi.*" (Yûnus, 10/57)

Kur'ân bu âyette insanlara dört merhaledeki müdahalesini ifade etmektedir. Öncelikle insanların maddi-manevî bünyelerine zarar verecek olan bazı zararlı unsurlara karşı uyarı yapılıyor, belki bu anlamda bazı sınırlamalar konuluyor ve böylece ilk müdahale yapılmış oluyor. İşte bu durum âyette "mev'iza" (öğüt) olarak belirtiliyor. Bu merhaleden sonra şifaya ulaştırmaya geçiliyor. Bu da doktorun hastasına, hastalığa sebep olan bozuk şeyleri içerisinden atacak ilaçları içirmesine benzemektedir. Kur'ân da, insanlara sakıncalı şeyleri yasaklamakla onları tertemiz hale getiriyor ve bu durumu kazanmaları için de insanların bazı gayretlerde bulunmasını tavsiye ediyor.

Nitekim şu âyet, bu husus için verilecek pekçok misalden yalnızca birisidir:

إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبٰى وَيَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَاءِ
وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

"*Allah başkalarına adâleti, hatta adâletten de fazla olarak ihsanı: en güzel davranışı, muhtaç oldukları şeyleri yakınlara vermeyi emreder. Hayasızlığı, çirkin işleri, zulüm ve tecavüzü yasaklar. Düşünüp tutasınız diye size öğüt verir.*" (Nahl, 16/90) İnsanlar, tavsiye edilen emir ve yasakları tam anlamıyla yerine getirince de dertlerden kurtulur, gönüller güven ve emniyete ulaşır ve neticede Yüce Yaratıcı'nın:

يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً
فَادْخُلِي فِي عِبَادِي وَادْخُلِي جَنَّتِي

"*Ey gönül huzuruna ermiş ruh! Sen Rabbinden razı, O senden razı olarak dön Rabbine! Sen de katıl has kullarım içine, gir Cennetime!*" (Fecr, 89/27-30) beyanındaki sırrı yakalamış olur. Bu sırla da İlahî rahmeti yakalar ki, âyetin sonunda belirtilen "Kur'ân'ın rahmet olması" ifadesi buna işaret etmektedir.

b. Kur'ân, Rehberdir

Kur'ân bütün insanlık için rehberdir. İnsan ne kadar ilerlerse ilerlesin, maddî olarak hangi seviyeye ulaşırsa ulaşsın, Kur'ân'ın ona gösterdiği prensiplerden asla müstağni kalması düşünülemez. Bu hidayet, toplumun sadece belirli bir kısmını değil, herkesi ilgilendiren, her seviyedeki insanın muhtaç olduğu, ilerlemiş medeniyetlerin de sonsuza dek yükselmesinin teminatı olarak inmiş bir hidayettir. Bu hidayetle insan, dünyada öğrenmesi gerekli şeyleri öğrenecek, bununla birlikte asıl maksadı da unutmayacaktır.

Kur'ân'ın rehber olması Kudsî beyanda üzerinde önemle durulan bir meseledir. Mealini vereceğimiz şu iki âyet de bu durumu ifade etmektedir:

ذَلِكَ الْكِتَابُ لاَ رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِلْمُتَّقِينَ

"*İşte Kitap! Şüphe yoktur onda. Rehberdir muttakilere.*" (Bakara, 2/2)

قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا هُدًى وَشِفَاءٌ

"*..De ki: 'O iman edenler için hidayet ve şifadır.'*" (Fussilet, 41/44)

c. En Doğru Yola İletir

Kur'ân, insanları yolların en doğrusuna götürür. Gerek insanların kendileriyle olan münasebetlerinde, gerek insanların birbirleriyle olan münasebetlerinde ve gerekse devletler arası münasebetlerde Kur'ân, en ideal ve mükemmel yolu gösterir. Çünkü Kur'ân, "Alîm" (herşeyi en ince detaylarına kadar bilen) ve "Habîr" (her şeyden haberdar olan) sıfatlarına sahip Allah'ın kelamıdır. İnsanların ortaya koyduğu, beşerî duygu ve düşüncenin içerisinde bulunduğu her şeyde bir eksikliğin olması en tabiidir. Bu, insan olmanın gereğidir. İnsanlığın, her dönemde yeni arayışlara girmesi de bunun en güzel bir göstergesidir. İşte bu anlamda Kur'ân, yolların en sağlamını, prensiplerin en uygununu ve içinde hiçbir eksikliğin olmadığı hükümleri ihtiva etme özelliğini tam ve eksiksiz olarak taşıyan biricik İlâhi Kitap'tır. Onun bu yönü şöyle ifade edilmiştir:

إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا

"*Gerçekten bu Kur'ân, insanları en doğru yola, en isabetli tutuma yöneltir..*" (İsrâ, 17/9)

Zira Kur'ân, şu büyük kâinat kitabının ezelî bir tercümesidir. Kâinatın, tekvînî âyetlerini okuyan çeşitli dillerinin ebedî tercümanıdır. Görünmeyen ve görünen âlemin müfessiridir. Allâh'ın isimlerinin ve vasıflarının, yerde ve gökteki gizli manevî hazine-

lerinin kâşifidir. Hâdisât satırlarının altında saklı olan gerçeklerin anahtarıdır. Görünen dünyada, görünmeyen âlemin lisânıdır. Şu şehâdet âleminin perdesi arkasından gelen ebedî rahmânî iltifatların ve ezelî sübhanî hitapların hazinesidir. İslâmiyet âleminin manevî güneşidir, temelidir, hendesesi (planı) dır. Uhrevî âlemlerin mukaddes haritasıdır. Allâh'ın Zat, sıfat, esmâ ve şuunatının tercümanı, açıklayıcısı ve delilidir. İnsanlık âleminin mürebbîsidir. İnsanlığın en ileri derecesi olan İslâmiyetin hayat suyudur, ışığıdır. Bütün beşer nev'inin uyması gereken hakiki hikmet ve fikirdir. İnsanlığı mutluluğa götüren hakîki mürşiddir. Ve insana hem bir şerîat kitabı, hem bir dua, zikir ve ibâdet kitabı, hem bir fikir ve hikmet kitabı, hem bir emir ve da'vet (tebliğ) kitabıdır. Hülâsa bütün insanlığın her türlü manevî ve fikrî ihtiyaçlarına mercî olacak çok kitapları ihtiva eden kutlu bir kitaptır.[37]

Kur'ân, zaman ve mekan sınırı tanımaksızın, bütün millet ve nesilleri her zaman en doğruya ileten bir kitaptır. En doğru şeklinde ifade edilen hidayet ise, içine her türlü iyiyi ve doğruyu almaktadır. İnsanoğlunun ulaşması gereken her yol ve her hayır ondadır. Ve ondaki hakikatlerin zaman ve mekanla kaydı yoktur.

Kur'ân, insanı, şuur ve vicdanında, kapalı ve müphem tarafı bulunmayan bir inançla ve ruhları vehim ve hurafelerin sıkıntısından kurtaran bir akide ile, çalışmağa ve yapıcılığa el verişli olan insan enerjisini harekete geçirip, tabiat kanunlarındaki esrarla beşer fıtratındaki esrarı en münasip bir şekilde birbirleriyle bağdaştıran bir metotla en doğru yola iletir.

Kur'ân, insanoğlunun iç ve dışını uygun bir bağ kurmak, duygularıyla hareketleri arasında irtibat sağlamak ve inancıyla davranışları arasında uygunluğu temin etmek suretiyle insanı en doğruya ulaştırır.

Kur'ân, yapılması emredilen ibadetlerle, kulun güç ve kuvveti arasında meydana getirdiği muvazene ile de en doğruya ileten bir

---

37 Nursî, *Sözler*, s. 339-340 (az tasarrufla).

kitaptır. İbadetler, ne insanın yapamayacağı kadar ağır ve fazla, ne de onu tembellik ve rehavete sevkedecek kadar basittir. Gayet mutedil ve insanın tahammül sınırını aşmayacak seviyededir.

Kur'ân, insanlar arasındaki münasebetleri tanzimde de en doğruya götüren bir Kitaptır. Gerek fertler, gerek eşler, gerek hükümet ve devletler ve gerekse ırklar arasındaki münasebetleri sabit ve sağlam temeller üzerine oturtur. Bu sağlam temelleri, bir takım insanların görüş ayrılıkları, heva ve hevesleri sarsamaz. Bu temeller, bir takım şefkat ve yakınlık duygularıyla eğilip bükülemez. Şahsî menfaat ve çıkarlar, onun hedefini değiştiremez. Zira bu temelleri, kulları için, her şeyi bilen ve her şeyden haberdar olan Allah kurmuştur. O, yarattıklarının durumlarını en iyi bilen, nerede ve hangi zamanda olursa olsun kullarının menfaatini en iyi gözetendir.

Kur'ân, bütün semavî dinleri tasdik eder, onları hak dinin fertleri sayarak aralarında bağlantılar kurar ve mukaddes varlıklarına saygı duyar. Böylelikle, Allah tarafından gönderilmiş olup, herhangi bir değişikliğe uğramayan semavî dinlere mensup bütün insanları sulh ve selamet çatısı altında toplar.

Kur'ân'ı rehber edinmeyip hidayete eremeyenlere gelince, onlar, insanoğlunun heva ve heveslerine terkedilmişlerdir. Her şeyde acele eden, gerçek anlamda kâr ve zararını bilemeyen, arzu ve isteklerinin gerisinde kötülük dahi olsa, o arzunun peşine takılarak sürüklenen insanoğlunun.[38]

Kur'ân'ın bu özelliği, sadece inananlarca değil, aynı zamanda batılıların dahi dikkatini çekmiştir. Müsteşrik Sedio şöyle demektedir: Kur'ân, insanlara hukukullahı tanıtmış, mahlûkatın Hâlıktan ne bekleyeceğini, mahlûkatın Hâlıkla münâsebâtını en sarih şekilde öğretmiştir. Kur'ân, ahlâk ve felsefenin bütün esasatını câmidir. Fazilet ve rezilet, hayır ve şer, eşyanın mahiyet-i hakikiyesi, hülâsa her mevzu Kur'ân'da ifade olunmuştur. Hikmet ve felsefenin esası olan adalet ve müsavatı öğreten ve başkalarına iyilik etmeyi, faziletkâr

---

38 Kutup, *a.g.e.*; 5/2215.

olmayı talim eden esaslar, bunların hepsi Kur'ân'da vardır. Kur'ân, insanı iktisat ve itidale sevk eder, dalâletten korur, ahlâkî zaafların karanlığından çıkarır, teâli-i ahlâk nuruna ulaştırır, insanın kusurlarını, hatalarını i'tilâ ve kemâle kalb eyler.

d. Kurân Okunan Yere Melekler, Rahmet ve Sekîne İner

İlâhî kelam, öyle büyük bir te'sire sahiptir ki, okunmasıyla sadece insanlar değil, melekler de etkilenir ve onu dinlemek için gelir, okunan yer bir rahmet ve sekînet (huzur-güven) ortamına döner. Bütün toplumun Kur'ân'la içli-dışlı olduğu düşünülürse, böyle bir toplum, emniyet ve güvene, meleklerin korumasına lâyık bir kıvama gelmiş demektir. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu hususu şöyle ifade buyurur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيّ ﷺ قَالَ: "مَا اجْتَمَعَ قَوْمٌ فِي بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِ اللهِ تَعَالٰى يَتْلُونَ كِتَابَ اللّٰهِ وَيَتَدَارَسُونَهُ بَيْنَهُمْ إِلاَّ نَزَلَتْ عَلَيْهِمُ السَّكِينَةُ وَغَشِيَتْهُمُ الرَّحْمَةُ، وَحَفَّتْهُمُ الْمَلاَئِكَةُ وَذَكَرَهُمُ اللهُ فِيمَنْ عِنْدَهُ".

"Bir topluluk Kur'ân'ı okuyup, onu aralarında müzakere etmek üzere Allah'ın evlerinden birinde bir araya toplandıklarında, mutlaka üzerlerine sekinet iner ve onları Allah'ın rahmeti bürür. Melekler de onları kanatlarıyla sararlar. Allah Teâlâ da onları huzurunda bulunan yüce topluluğa (meleklere) anar."[39]

Hz. Peygamberin yukarıda anlattığı durum, sahabeden Üseyd b. Hudayr tarafından da bizzat yaşanmıştır. Bu husustaki rivayet şöyledir:

بَيْنَمَا هُوَ يَقْرَأُ مِنَ اللَّيْلِ سُورَةَ الْبَقَرَةِ، وَفَرَسُهُ مَرْبُوطٌ عِنْدَهُ، إِذْ جَالَتِ الْفَرَسُ، فَسَكَتَ فَسَكَتَتْ، فَقَرَأَ فَجَالَتِ الْفَرَسُ، فَسَكَتَ وَسَكَتَتِ الْفَرَسُ،

---

39 Müslim, *Zikir* 38; Ebû Dâvûd, *Salat* 349; Tirmizî, *Kırâat* 3.

ثُمَّ قَرَأَ فَجَالَتِ الْفَرَسُ، فَانْصَرَفَ، وَكَانَ ابْنُهُ يَحْيَى قَرِيبًا مِنْهَا، فَأَشْفَقَ أَنْ تُصِيبَهُ، فَلَمَّا اجْتَرَّهُ رَفَعَ رَأْسَهُ إِلَى السَّمَاءِ حَتَّى مَا يَرَاهَا، فَلَمَّا أَصْبَحَ حَدَّثَ النَّبِيَّ ﷺ فقَالَ: "اِقْرَأْ يَا ابْنَ حُضَيْرٍ، اِقْرَأْ يَا ابْنَ حُضَيْرٍ". قَالَ: فَأَشْفَقْتُ يَا رَسُولَ اللهِ أَنْ تَطَأَ يَحْيَى، وَكَانَ مِنْهَا قَرِيبًا، فَرَفَعْتُ رَأْسِي فَانْصَرَفْتُ إِلَيْهِ، فَرَفَعْتُ رَأْسِي إِلَى السَّمَاءِ، فَإِذَا مِثْلُ الظُّلَّةِ فِيهَا أَمْثَالُ الْمَصَابِيحِ، فَخَرَجَتْ حَتَّى لاَ أَرَاهَا، قَالَ: (وَتَدْرِي مَا ذَاكَ). قَالَ: لاَ، قَالَ: تِلْكَ الْمَلاَئِكَةُ دَنَتْ لِصَوْتِكَ، وَلَوْ قَرَأْتَ لأَصْبَحَتْ يَنْظُرُ النَّاسُ إِلَيْهَا، لاَ تَتَوَارَى مِنْهُمْ.

Geceleyin (hurma harmanında iken) Kur'ân'dan Bakara sûresini okuyordu. Hemen yakınında ise atı bağlıydı. Birden bire atı şahlandı. Bunun üzerine Kur'ân okumaya ara verdi. At da sakinleşti. Üseyd tekrar okumaya başlayınca at tekrar şahlandı. Üseyd yine okumaya ara verince at yine sakinleşti. Biraz sonra yeniden okumaya başlayınca at yeniden şahlandı. Oğlu Yahya ata yakın bir yerdeydi. Ona bir zarar vermemesi için atın yanından uzaklaştırmaya gitti. Başını semaya doğru kaldırınca bir de ne görsün! Gökte şemsiye gibi bir şey ve içerisinde kandilimsi nesneler var. Sabahleyin hemen Resûlullah'ın yanına gelerek başından geçenleri anlattı. Hz. Peygamber de kendisine şöyle dedi: "O gördüklerin neydi bilir misin?" O da hayır cevabını verdi. Bunun üzerine: "Onlar meleklerdi. Senin sesine gelmişlerdi. Şayet sen okumaya devam etseydin, onlar seni sabaha kadar dinleyeceklerdi. Öyle ki, sabahleyin herkes onları seyredebilecekti ve onlar halktan gizlenmeyecekti." buyurdu.[40] Başka bir rivayette ise Kur'ân okunurken inen şeyin "sekîne" olduğu belirtilir.[41]

---

40 Buhârî, *Fedâilu'l-Kur'ân* 15; Müslim, *Müsâfirîn* 242.

41 Buhârî, *Fedâilu'l-Kur'ân* 11; Müslim, *Müsâfirîn* 240.

e. En Kıymetli Hâne

Kur'ân, okunduğu yere huzur, mutluluk ve bereket getirir. Okuyan kimselere sevinç verir. Gam ve tasalarını dağıtır, ümitsizliklerini siler, onları canlı ve aktif bir hale getirir. Her türlü vesvesenin o insanlardan ve okunan yerlerden kaçmasını sağlar. Cinnî ve insi şeytanlara karşı onları korur. Allah Resûlü Kur'ân'ın bu yönünü şu benzetmeyle anlatır:

On sene Efendimize sadakatle hizmet eden Hz. Enes naklediyor:

عَنْ أَنَسٍ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: إِنَّ الْبَيْتَ الَّذِي يُقْرَأُ فِيهِ الْقُرْآنُ يَكْثُرُ خَيْرُهُ
وَالْبَيْتُ الَّذِي لاَ يُقْرَأُ فِيهِ الْقُرْآنُ يَقِلُّ خَيْرُهُ.

"Kur'ân okunan evin hayrı artar. Böyle evlere melekler toplanır; şeytanlar uzaklaşır. İçinde Kur'ân okunmayan evlerin hayır ve bereketi az olur."[42]

Ebu Hüreyre hazretleri de naklettiğimiz hadisin biraz daha anlaşılmasını sağlar:

أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ، كَانَ يَقُولُ إِنَّ الْبَيْتَ لَيَتَّسِعُ عَلَى أَهْلِه وَتَحْضُرُهُ الْمَلاَئِكَةُ
وَتَهْجُرُهُ الشَّيَاطِينُ وَيَكْثُرُ خَيْرُهُ أَنْ يُقْرَأَ فِيهِ الْقُرْآنُ وَإِنَّ الْبَيْتَ لَيَضِيقُ عَلَى
أَهْلِهِ وَتَهْجُرُهُ الْمَلاَئِكَةُ وَتَحْضُرُهُ الشَّيَاطِينُ وَيَقِلُّ خَيْرُهُ أَنْ لاَ يُقْرَأَ فِيهِ الْقُرْآنُ

"Kur'ân okunan evin hayrı artar; oturanları sıkmaz. Böyle evlere melekler toplanır; şeytanlar uzaklaşır. İçinde Kur'ân okunmayan ev oturanlara dar gelir; böyle evlerin hayır ve bereketi az olur; melekler uzaklaşır; şeytanlar üşüşür. İçinde Kur'ân okunan, anlam ve yorumuyla meşgul olunan ev, yıldızların yeryüzünü aydınlattığı gibi, sema ehli için aydınlatılır."[43]

---

42 Dârimî, *Sünen* 2/429-430.

43 Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, 7/171.

f. Görev Vermede Tercih Sebebi

Kur'ân'ı okuyan ve içindekileri yaşayan kimseler, insanların hak ve hukûkuna riâyet etme, kendi görev ve sorumluluklarını muhakkak yerine getirme, hüküm ve davranışlarında adâletten ayrılmama gibi çok önemli hasletlere sahip olacaklarından dolayı Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) birtakım görevlendirmeler yapacağı zaman bu hususu bir ölçü olarak kabul etmiş ve böylelikle Kur'ân'ı bilmeye dikkatleri çekmiştir.

Bu konuyla ilgili pekçok örnek bulmak mümkündür. Mesela imamlık gibi son derece önemli bir görevde, Kur'ân'ı en çok bilenin tercih edilmesini tavsiye etmiş,[44] Allah Resûlü'nün Yemen'e gönderdiği heyetin başına yaşça en küçük olmasına rağmen Kur'ân'ı iyi bilen birini başkan seçmiş[45] ve değişik görevlendirmelerde aynı yolu takip etmiştir.[46] Bütün bu uygulamalar Kur'ân okumanın ve incelikleriyle onu bilmenin önemini gösteren hususlardır.

g. Kur'ân'ı İyi Bilenin Mezarda Ön Tarafa Konulması

Kur'ân'ın okunma, anlaşılma ve yaşanması o kadar önemlidir ki, defnedilirken dahî, bu hususa dikkat edilmiş, kim daha çok Kur'ân biliyorsa ön tarafa o konmuştur.[47] Uhud'daki bu uygulamasıyla Resûlullah, Kur'ân'ın önemine dikkatleri çekmiş ve Kur'ân'a gösterilmesi gereken ihtimamın hangi boyutlara kadar varacağına işaret etmiştir.

Buraya kadar olan kısımda Kur'ân okuma ve bilmenin dünyada insanlara sağladığı faydalar ve üstünlükler üzerinde duruldu. Bundan sonraki bölümde ise, âhiretteki faydaları üzerinde durulacaktır.

---

44 Müslim, *Mesâcid* 289-291; Tirmizî, *Salat* 60; İbn Mâce, *İkâmet* 46.

45 Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, 7/161.

46 Askâlânî, *el-Metâlibu'l-Âliye*, 2/208-209.

47 Buhârî, *Cenâiz* 72; Ebû Dâvûd, *Cenâiz* 27.

2. Kur'ân Okumanın Âhirette Kazandırdıkları

a. En Hayırlı Kişi

İnsanlara göre üstünlük ölçüleri farklıdır. Kimine göre zenginlik, kimine göre soy-sop, kimine göre ırk, kimine göre makam-mevki vs.. Ancak Yüce Yaratıcı'ya göre hayırlı ve üstün olma, Kur'ân'ı öğrenme ve öğretme meselesine bağlanmıştır. Bu önemlidir, çünkü Kur'ân okunup anlaşılmadan, üstün olmanın yolları bilinemez, hayırlı olmaya götüren ve hayırlı olmayı engelleyen hususlar tespit edilemez. Bu meselelerin aynı zamanda başkalarına aktarılması da istenmiştir ki, iyiler ve iyilikler çoğalsın, kötüler ve kötülükler Kur'ân'ın altın ikliminde yok olup gitsinler. Bu hususu Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şu vecîz ifadeleriyle anlatmaktadır:

خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ

"Sizin en hayırlınız, Kur'ân'ı öğrenen ve öğretendir."[48]

Kur'ân-ı Kerim إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ "..*Şunu unutmayın ki Allah'ın nazarında en üstün olanınız, içinizden takvada (Allah'ı sayıp haramlardan sakınmada) en ileri olandır...*" (Hucurât, 49/13) beyanıyla Allah katında insanların değer kazanma ölçüsünü bildirmiştir. Belirtilen bu takva sahibi olma hususu ise ancak Kur'ân'ı okuma ve anlamadan geçer. Demek ki bu okuma ve anlama işi yapıldığında takva yakalanılıyor, takvayla da insan en hayırlılar kervanına katılmış oluyor.

b. Kıyâmette Şefâat

En küçük bir iyiliği dahî karşılıksız bırakmayan Cenâb-ı Hakk, insanın bu dünyada değer verip meşgul olduğu Kur'ân'ı, kişinin ona sahip çıkması ve samimi bir alaka kurması oranında insana şefaatçi yapıyor. Bununla insan, belki de en muhtaç olduğu bâdirelerden

---

48 Buhârî, *Fedâilu'l-Kur'ân* 21; Tirmizî, *Fedâilu'l-Kur'ân* 15.

kolaylıkla kurtulmuş oluyor. Hz. Peygamber'in bu hususla ilgili beyanları oldukça dikkat çekicidir. Şöyle buyurmuştur:

عَنْ بُرَيْدَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَجِيءُ الْقُرْآنُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَالرَّجُلِ الشَّاحِبِ. فَيَقُولُ: أَنَا الَّذِي أَسْهَرْتُ لَيْلَكَ، وَأَظْمَأْتُ نَهَارَكَ.

"Kişi kabrinden kalkınca Kur'ân, o kimseyi, rengi değişmiş ve zayıflamış bir halde karşılar ve: "Beni tanıyor musun?" der. O da: "Hayır." der. O zaman: "Ben senin arkadaşın olan ve seni şiddetli sıcaklarda susuz, geceleri uykusuz bırakan Kur'ân'ım" der.[49] Sonra o şahsa vakar tacı, anne-babasına da iki değerli elbise giydirilir. Anne-baba bunun sebebini sorunca, çocuklarının Kur'ân'la olan meşguliyeti gösterilir." Diğer bir hadislerinde de Allah Resûlü şöyle buyurmuşlardır: اِقْرَؤُوا الْقُرآنَ. فَإِنَّهُ يَأْتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ شَفِيعًا لِأَصْحَابِهِ "Kur'ân okuyun! Zira Kur'ân, kıyamet günü okuyana şefaatçi olarak gelir."[50]

c. Kıyâmette Nûr

Kur'ân'ın isimlerinden birisi de "Nûr"dur. Nurun anlamlarından biri de, etrafı aydınlatan ve görmeye yardım eden ışıktır.[51] Kur'ân, insana maddi-manevî bir ışıktır. Ona yol gösteren bir kandildir. Bu dünyada içinden çıkamayacağı konularda bir rehberdir. Nitekim

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ بُرْهَانٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ نُورًا مُبِينًا

"*Ey insanlar! İşte size Rabbinizden bir delil geldi, size açık bir Nûr indirdik.*" (Nisâ, 4/174) ifadesi de bunu vurgulamaktadır.

Kur'ân'ın aydınlatması ve insana yol göstermesi sadece bu dünyayla sınırlı olmayıp, âhirette de devam edecektir. Allah

49 İbn Mâce, *Edeb* 52; Dârimî, *Sünen* 2/451.
50 Müslim, *Müsâfirîn* 252.
51 İbn Fâris, *Mu'cem Mekâyis Fi'l-Luğa*, s.368; Râğıb, *Müfredât*, s. 508.

Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), Kur'ân'ın ahirette insanlara bir Nûr olarak gelmesini şöyle ifade etmiştir:

"Her kim Allah'ın kitabından bir âyet öğrenirse, o öğrendiği kıyâmet günü kendisine bir nur olacaktır."[52]

Şu güzel mısralarda da Kur'ân'ın bu "Nûr" olma hususuna vurgu yapılmıştır:

EZELÎ NÛR

Nurdan çehrendeki bu nikab da ne?
Güneşlere tâç giydiren ışıkken
Hep hicranla bunca yıl bunca sene
Geçmiş gidiyor.. baharlar beklerken..

Doğ ruhlara arşdan gelen bürhanla
İnlet dört bir yanı altın sadânla
Hayat üfle sihirli râyihanla
Hak adına üfül üfül eserken..

Konuş ki hatipler haddini bilsin
İlâhî nefhanla ruhlar dirilsin
Sâyende tâ zirvelere erilsin
Başlamış gökler de bunu dilerken..

Ey mukaddes Kitab ey ezelî nûr
Ey iklimi ziyâ etrafı huzûr
Son demde bir kere daha ne olur
Ağar, ışık karanlığı boğarken..

Bahar olmasa da sonbahar olsun
Cihânlar bütün âvâzınla dolsun
Yeniden nâmın her yanda duyulsun
Şu fânî ömürlerimiz biterken...[53]

---

52 Dârimî, *Sünen* 2/444.

53 Gülen, M. Fethullah, *Kırık Mızrap*, s.69-70. Nil Yayınları, İst. 2000.

d. Kur'ân'la Yükselme

Kur'ân-ı Kerim'de cennetten bahsedilirken tek bir cennetten bahsedilmez. Özellikle cennetin farklı derece ve mertebelerine vurgu için çoğul sıygasıyla "Cennât" (cennetler) olarak ifade edilir. Yani nasıl dünyada insanlar sahip oldukları imkanlar açısından aynı seviyede değillerse, ahirette de bunun benzeri olacaktır. Burada yapılan işler, kazanılan sevaplar ölçüsünde orada farklı bir konum kazanmış olacaklardır. Kur'ân'a sahip çıkma, onu okuma, anlama ve yaşama ölçüsünde cennetteki makamlar da farklı olacaktır. Dünyada Kur'ân'la olan sıkı ilişki ölçüsünde cennetteki derece de farklı olacaktır. Resulullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), Kur'ân'ın insana kazandıracağı bu yönü şöyle ifade etmiştir:

قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُقَالُ لِصَاحِبِ الْقُرْآنِ، إِذَا دَخَلَ الْجَنَّةَ: اِقْرَأْ وَاصْعَدْ.
فَيَقْرَأُ وَيَصْعَدُ، بِكُلِّ آيَةٍ، دَرَجَةً. حَتَّى يَقْرَأَ آخِرَ شَيْءٍ مَعَهُ

"Kur'ân'ı okuyup ona sahip çıkan kimseye (âhirette): 'Oku ve (cennetin derecelerine) yüksel, dünyada nasıl ağır ağır okuyor idiysen öyle oku. Zira makamın, okuduğun en son âyetin seviyesindedir.' denir."[54]

e. Bitmeyen Ticaret

Kur'ân'a sahip çıkıp onu vird haline getiren ve onunla amel eden kimseler anlatılırken, batması, tükenmesi ve iflası mümkün olmayan bir ticaret kazancına sahip oldukları ifade edilmektedir. Tükenmeyen zengin bir ticaret olarak anlatılması, verenin her şeyin sahibi ve mâliki olan Allah (celle celâluhû) olmasındandır. Bu husus Kur'ân'da şöyle belirtilmektedir:

---

54 Ebû Dâvûd, *Vitr* 20; Tirmizî, *Sevâbu'l-Kur'ân* 18; İbn Mâce, *Edeb* 52.

إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللّٰهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَنْ تَبُورَ

"*Allah'ın Kitabını okuyup ona uyanlar, namazı hakkıyla ifa edenler ve kendilerine nasip ettiğimiz imkânlardan gizli ve âşikâr olarak hayır yolunda harcayanlar, ziyan ihtimali olmayan bir ticaret umarlar.*" (Fâtır, 35/29)

f. Zorlanana İki Sevap

Kur'ân, İlâhi bir hazinedir. O, her yönüyle bir hayır deryasıdır. Şânına yaraşır bir şekilde okunduğunda, meleklere denk bir makama ulaşılır. Tam manasıyla eda edilemediği, okunmasında veyahut da öğrenilmesinde zorlanıldığında ise verilen derece iki katıdır. Özellikle yeni başlayanlar veya belli bir yaştan sonra okumaya başlayıp zorlananlar için Allah Resûlü'nün bu husustaki müjdesi şöyledir:

قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: اَلْمَاهِرُ بِالْقُرْآنِ مَعَ السَّفَرَةِ الْكِرَامِ الْبَرَرَةِ. وَالَّذِي يَقْرَؤُهُ يَتَتَعْتَعُ فِيهِ، وَهُوَ عَلَيْهِ شَاقٌّ، لَهُ أَجْرَانِ اثْنَانِ.

"Kur'ân-ı Kerim'i maharetle okuyan bir insan, Kirâmen Kâtibin melekleri seviyesinde olur. Onu o seviyede beceremeyen fakat halis bir niyet ile okumağa çalışan, okurken de kem küm edip dili dolaşan ve Kur'ân'ı okumak ona zor geldiği halde okuyan insana da iki sevap vardır."[55]

g. Her Harfine On Sevap

Rahmeti sonsuz Yüce Yaratıcı, insanlara verdiği sayısız nimetler yanında, ayrıca yaptıkları iyi işlere de kat kat sevap ve mükafaat

55 Buhârî, *Tevhid* 52; Müslim, *Müsâfirîn* 244; Ahmed b. Hanbel, 6/98.

vermektedir. Kötülükler bir misliyle karşılık gördüğü halde, iyiliklerin karşılığı on, yüz veya daha fazla katını bulabilmektedir. Nitekim مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلاَ يُجْزَى إِلاَّ مِثْلَهَا وَهُمْ لاَ يُظْلَمُونَ "*Kim Allah'a güzel bir işle gelirse, iyilik işlerse, ona on misli verilir; kim de bir kötülükle gelirse, sadece kötülüğüne denk bir ceza görür ve hiç kimseye haksızlık edilmez.*" (En'âm, 6/160) ifadesi bu gerçeği göstermektedir. Şüphesiz ki işlerin en hayırlısı ve değerlisi, Cenâb-ı Hakk'ın Kelam sıfatından gelen Kur'ân-ı Kerim'in okunup anlaşılması ve yaşanmasıdır. Onun herbir cümlesi, kelimesi, hatta harfi Allah Teâla katında ayrı bir kıymete haizdir ve karşılığı en üst seviyeden verilecektir. Bu hususu Allah Resûlü şu açık beyanlarıyla ifade etmişlerdir:

مَنْ قَرَأَ حَرْفًا مِنْ كِتَابِ اللهِ فَلَهُ بِهِ حَسَنَةٌ وَالْحَسَنَةُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا لاَ أَقُولُ الٓمٓ حَرْفٌ، ولَكِنْ أَلِفٌ حَرْفٌ وَ لاَمٌ حَرْفٌ وَ مِيمٌ حَرْفٌ.

"Kur'ân-ı Kerim'den tek bir harf okuyana bile bir sevap vardır. Her hasene on misliyle değerlendirilir. Ben "Elif lâm Mîm" bir harf demiyorum. Aksine "Elif" bir harf, "Lâm" bir harf, "Mîm" de bir harftir."[56]

3. Kur'ân'dan Uzaklaşmanın Sonu

a. Kıyâmette Pişmanlık ve Hz. Peygamberin Şikayeti

İnsanın dünyaya gelişi bir defadır. Öldükten sonra yeniden dünyaya dönüş imkansızdır. Dünyadayken gerekli hazırlıkları yapmayan insanlar, ölümle karşılaştıklarında büyük bir pişmanlık içerisinde bulunacak ve Cenâb-ı Hakk'tan yeniden dünyaya döndürülmeyi talep edeceklerdir. Ancak bu talepleri kabul edilmeyecektir.

---

56 Tirmizî, *Sevâbu'l-Kur'ân* 16.

حَتَّى إِذَا جَآءَ أَحَدَهُمْ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِي لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلاَّ إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا وَمِنْ وَرَآئِهِمْ بَرْزَخٌ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ

"*Âhireti inkâr edenlerden birine ölüm gelip çatınca, işte o zaman: 'Ya Rabbi, ne olur beni dünyaya geri gönderin, ta ki zâyi ettiğim ömrümü telafi edip iyi işler yapayım.' Hayır hayır, bu onun söylediği manasız bir sözdür. Çünkü dünyadan ayrılanların önünde artık diriltilecekleri güne kadar bir berzah vardır.*" (Mü'minûn, 23/99-100)

Başka bir âyette de insanın, Kur'ân'dan uzaklaşmaya vesile oldukları için bazı kimselerin arkadaşlığından pişmanlık duyacağı belirtilmektedir:

وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَالَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا ۞ يَاوَيْلَتى لَيْتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ فُلاَنًا خَلِيلًا ۞ لَقَدْ أَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَآءَنِي وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلإِنْسَانِ خَذُولًا

"*O gün zâlim, parmaklarını ısırır, Eyvah! der, keşke o peygamberle birlikte bir yol tutaydım. Eyvah! Keşke falanı dost edinmeyeydim! Vallahi bana gelen Zikirden beni o uzaklaştırdı. Zaten Şeytan, insanı işte böyle uçuruma sürükleyip sonra da yüzüstü, yalnız bırakır.*" (Furkân, 25/27-29)

Resulullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) da ümmetinin Kur'ân'dan uzaklaşmalarını, onunla olan bağlarını koparmalarını ve gerekli ilgiyi göstermeyişlerini Cenâb-ı Hakk'ka şikayet edecek:

وَقَالَ الرَّسُولُ يَارَبِّ إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هَذَا الْقُرْآنَ مَهْجُورًا

"*O gün Peygamber: "Ya Rabbi, halkım bu Kur'ân'ı terkedip ondan uzaklaştılar!" diyecektir.*" (Furkân, 25/30)

Müşrikler yüce Allah'ın Peygamberimize kendilerini uyarsın, gözlerini açsın diye gönderdiği bu Kur'ân'ı boykot ettiler. Ona kulaklarını tıkadılar. Çünkü bu kitabın onları kendine çekeceğinden, kalplerinin onun etkisine karşı direnemeyeceğinden korktular. Onu inceleyip içerdiği gerçeği kavramaktan, onun ışığında doğru yolu bulmaktan kaçındılar. Kur'ân'ı dikkate değer görmediler. Kabul etmedikleri gibi, ardından da gitmediler. Onu anlamsız bir şey yerine koydular. Onu eğlenme ve alay konusu haline getirdiler. Âyetteki muhataplar birinci derecede müşrikler olsa da, Kur'ân'ın evrenselliği ve ebediliği bakımından herkesi içine almaktadır.

Âyette "mehcûr" ifadesiyle ilgili şu anlamlar muhtemeldir: Mehcur, terkedip uzak durmak, onunla amel etmemektir. Zira bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur:

قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّقَ مُصْحَفَهُ لَمْ يَتَعَاهَدْهُ وَلَمْ يَنْظُرْ فِيهِ جَاءَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ مُتَعَلِّقًا بِهِ يَقُولُ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ إِنَّ عَبْدَكَ هَذَا اتَّخَذَنِي مَهْجُورًا فَاقْضِ بَيْنِي وَبَيْنَهُ

"Kim Kur'ân'ı öğrenir ve kendisine ilgi duymaksızın ve içindekileri tefekkür etmeksizin onu bir mushaf olarak başucuna asarsa, kıyâmet günü Kur'ân onun yakasına yapışır ve: 'Ey Âlemlerin Rabbi, bu kulun beni mehcûr (terkedilmiş-unutulmuş) kıldı. Benimle onun arasında bugün hükmü sen ver'[57] der."

"Mehcûr"'un diğer anlamı ise; "Kur'ân hakkında saçma sapan konuştular, evvelkilerin uydurma masalları dediler" demektir. Resûlullah'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu şekilde Kur'ân'ın şikayetinden bahsetmesi büyük bir uyarı anlamına gelir.[58]

57 Kurtubî, *el-Cami' Li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 13/27.

58 Bkz: Râzî, Fahruddin, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 24/67; Elmalılı, Hamdi Yazır, *Hak Dini*

b. Unutmanın Büyük Vebal Olması

İslâm'a göre iyi bir işi bir defa fazlaca yapmaktansa, onu hayatın bütün zamanlarına yayıp az da olsa sürekli yapmak[59] daha faziletlidir. Teneffüs ettiğimiz hava, içtiğimiz su, yediğimiz yemek nasıl sürekli olan bir ihtiyaçtan kaynaklanıyorsa, manevi hayatımızın havası, suyu ve gıdası olan Kur'ân'ın hayat boyu okunması ve yaşanması da zaruri bir ihtiyaçtır. Dolayısıyla Kur'ân'ı öğrenip okuduktan sonra bir kenara koyup unutmak, içindekilerden ilgiyi kesmek veya ona sırt çevirmek, büyük bir günah olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu konuda Hz. Peygamberden (sallallâhu aleyhi ve sellem) rivayet edilen hadisler oldukça ağır ifadeler taşımaktadır. Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır:

قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: "عُرِضَتْ عَلَيَّ أُجُورُ أُمَّتِي حَتَّى الْقَذَاةَ يُخْرِجُهَا
الرَّجُلُ مِنَ الْمَسْجِدِ، وَعُرِضَتْ عَلَيَّ ذُنُوبُ أُمَّتِي فَلَمْ أَرَ ذَنْبًا أَعْظَمَ مِنْ
سُورَةٍ مِنَ الْقُرآنِ أَوْ آيَةٍ أُوتِيهَا رَجُلٌ ثُمَّ نَسِيَهَا".

"Ümmetime verilen ücretler bana arzedildi. Bunlar arasında bir kimsenin mescidden kaldırıp attığı bir çöp için verilmiş olanı da vardı. Keza ümmetimin işlediği günahlar da bana arzedildi. Bunlar arasında, bir kimsenin İlahî bir lütuf olarak öğrenip de sonradan unuttuğu bir sûre veya âyet sebebiyle kazandığı günahtan daha büyüğünü görmedim."[60] Diğer bir rivayette ise şöyle buyurmuştur:

قَالَ رسُولُ اللّٰهِ ﷺ: "مَا مِنْ امْرِىءٍ يَقْرَأُ الْقُرْآنَ ثُمَّ يَنْسَاهُ
إِلاَّ لَقِيَ اللّٰهَ ﷻ يَومَ الْقِيَامَةِ أَجْذَمَ".

Kur'ân Dili, 6/65.

59 Bkz: Buhârî, *Rikak* 18.

60 Ebû Dâvûd, *Salat* 16; Tirmizî, *Sevâbu'l-Kur'ân* 19.

“Kur’ân-ı Kerim’i okuyan kimse sonradan (terkeder veya okumayı) unutursa, kıyâmet günü cüzzamlı olarak Allah’a kavuşur.”[61]

Burada özellikle “cüzzam”lı ifadesinin kullanılması manidardır. Zira cüzzam hastalığında kulaklar, burun içi, önkol bölgeleri ve apış aralarında şişlikler olur. Yüz şişer, gözler göz çukurlarına kaçar. Dil, gırtlak ve boğazda yaralar oluşur. Bu yaralardan sonra aynı yerlerde sert kabuklar oluşur bu organların şekilleri değişir. Vücut ve kalçalarda erimeler olur. Vücut derisi hissizleşir ve soluklaşır. Şiddetli çürümeler ve yaralar ortaya çıkar. El ve ayaklarda kangrenleşmeler başlar.[62] Böyle bir insandan diğer insanlar uzaklaşır. Bunu, “Cüzzam hastalığında insanın kendi derdine düşüp, organlarını kaybettiğinden konuşamaması, derdini dile getirememesi gibi, Kur’ân’ı unutan kimse de, Allah karşısında konuşamayacak, kusurlarını affettiremeyecek ve kendisini haklı çıkaracak herhangi bir delil getiremeyecek, hiçbir yardımcı da bulamayacaktır” şeklinde anlamak mümkündür.

c. Kur’ân’ın Kıyamette Şikayetçi ve Aleyhte Delil Olması

Hayatını Kur’ân’a göre tanzim etmeyenlerin akıbetini bir hadis şöyle anlatır:

قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ :يُؤْتَى بِرَجُلٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيُمَثَّلُ لَهُ الْقُرْآنُ قَدْ كَانَ يُضِيعُ فَرَائِضَهُ وَيَتَعَدَّى حُدُودَهُ وَيُخَالِفُ طَاعَتَهُ وَيَرْكَبُ مَعَاصِيهِ فَيَقُولُ: أَيْ رَبِّ حَمَلَتْ آيَاتِي بِئْسَ حَامِلٍ تَعَدَّى حُدُودِي وَضَيَّعَ فَرَائِضِي وَتَرَكَ طَاعَتِي وَرَكِبَ مَعصِيَتِي فَمَا يَزَالُ عَلَيهِ بِالْحُجَجِ حَتى يُقَالُ: فَشَأْنَكَ بِهِ فَيَأْخُذُ بِيَدِهِ فَمَا يُفَارِقُهُ حَتَّى يُكِبُّهُ عَلَى مِنْخَرِهِ فِي النَّارِ.

61 Ebû Dâvûd, *Vitr* 21.

62 Saygılı, Sefa, *Aile Sağlığı Ansiklopedisi*, 1/172-173.

Kıyâmet günü bir adam getirilir. Kur'ân, bu insanın karşısına bir insan kılığında çıkar. Getirilen bu adam, Kur'ân'ın farzlarını zayi etmiş, yasaklarını çiğnemiş, yap dediklerini yapmamış, yapma dediklerini yapmış biridir. Kur'ân bu kişiyi Allah'a şöyle şikayet eder:

"Ya Rabbi benim âyetlerimi ne kötü ezberledi, sınırlarımı çiğnedi, farzlarımı yapmadı, bana uymayı terketti, günah saydığım şeyleri işledi. Kur'ân, ortaya deliller koyarak davasını sürdürür. Bunun üzerine Yüce Allah: "Al bu adamı ne haliniz varsa görün" denir. Onu elinden yakalar ve yüzüstü Cehenneme atıncaya kadar peşini bırakmaz.[63]

Başka bir rivayette ise Kur'ân'ın kıyamet gününde insanların leh veya aleyhlerinde delil olacağı belirtilir.Ebu Malik el-Eş'arî'nin naklettiği bir hadis şöyledir: وَالْقُرْاٰنُ حُجَّةٌ لَكَ أَوْ عَلَيْكَ Kur'ân senin lehinde de, aleyhinde de hüccet olabilir." [64]

d. Emanete Hıyânet Cezası

İnsana verilen ve kendisine ait olmayan her şey emanet hükmündedir. El, ayak, akıl, evlat, mal vs. bu emanetlerden yalnızca bazılarıdır. Bu emanetleri insana veren Zât, vakti geldiğinde bunları teslim edilen kişilerden geri alacak ve tam olarak geri iade edemeyen veya bunlara gereği gibi ihtimam göstermeyen kişilerden de hesap soracaktır. Emanete sahip çıkma İslâm'da o kadar önem arzetmektedir ki, Hz. Peygamber münafıkların özelliklerini sayarken, bunlardan birinin de وَإِذَا ائْتُمِنَ خَانَ "emanete hıyanet etmek"[65] olduğunu söylemiştir. Bu anlamda insanlara verilen emanetlere baktığımızda onlara verilen emanetlerin başında Yüce Kur'ân gelmektedir. Sahiplenilmesi, okunması, anlaşılması

---

63 Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, 7/160-161.

64 Müslim, *Talâk*t 1; Tirmizî, *Daavât* 85; Nesâî, *Zekât* 1.

65 Buhârî, *İmân* 24; Müslim, *İmân* 107; Tirmizî, *İmân* 20.

ve yaşanması için insana emanet olarak verilen Kur'ân'la ilgili olarak, günü geldiğinde gönderilen kimselerden hakkıyla sahip çıkılıp-çıkılmadığı noktasında hesap sorulacaktır. Sahip çıkmayanlar ise hıyanetle cezalandırılacaklardır.

e. Sıkıntılı Bir Hayat ve Âhirette Kör Olarak Haşrolma

Allah'ın dininden yüz çeviren, Kur'ân'a sırt çeviren ve onunla amel etmeyi terkedenler, dünyada maddî-mânevî sıkıntılar içinde bocalayıp durdukları gibi, mahşer gününde de kör olarak haşrolacaklardır. Bu durum Kur'ân-ı Kerim'de şöyle belirtilir:

وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى ۞ قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمَى وَقَدْ كُنْتُ بَصِيرًا ۞ قَالَ كَذَلِكَ أَتَتْكَ آيَاتُنَا فَنَسِيتَهَا وَكَذَلِكَ الْيَوْمَ تُنسَى ۞ وَكَذَلِكَ نَجْزِي مَنْ أَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِآيَاتِ رَبِّهِ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَدُّ وَأَبْقَى

"*Ama kim Benim zikrimden yüz çevirirse, Kitabımı dinlemez ve Beni anmaktan gaflet ederse, ona dar bir geçim vardır ve Biz onu kıyâmet günü kör olarak diriltir, duruşmaya getiririz. 'Ya Rabbi, der, ben gözleri gören biri olduğum halde neden beni kör olarak haşrettin?' Buyurur ki: 'Bu böyledir. Nasıl âyetlerimiz sana geldiğinde sen onları unuttuysan, bu gün de sen öyle unutulur, bir kenara atılırsın.' İşte inkârda ve günahta hadlerini aşanları ve Rabb'lerinin âyetlerine inanmayanları böyle cezalandırırız. Ahiret azabı ise elbette daha şiddetli ve daha devamlı olacaktır.*" (Tâhâ, 20/124-127)

Âyette geçen "maîşeten dankâ", sıkıntılı yaşam ve hayat[66] demektir. Müfessirler bu hayatın dünya veya kabirde olabileceğini

66 Râğıb el-İsfahânî, el-*Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân*, s.299.

söylemişlerdir. Dünyada olması şöyle yorumlanmıştır: Allah Teâlâ ile bağını koparan, O'nun engin rahmetiyle ilgisini kesen kimsenin hayatı ne kadar bolluk ve eğlence içerisinde geçerse geçsin, sıkıntılarla doludur ve darlıktır. Her şeyden önce Allah'a bağlanıp O'na güvenini yitirmenin sıkıntısını çeker. Kararsızlıkların, kuşkuların ve dengesizliklerin girdabındadır. Elindeki şeylere büyük bir hırsla sarılır. Onları kaybetmekten endişe duyar. Arzu ve heveslerin arkasında koşar, kaybettiği her şeye yanarak ve tutuşarak sıkıntıya düşer. Ve bir kalp ancak Allah'ın huzurunda güven duyar, huzur bulur. Şüphesiz ki imanın verdiği huzur, insan hayatını kat kat uzatır, genişletir, rahatlatır, derinleştirir, engin hale getirir. İmandan mahrumiyet ise, öyle bir bahtsızlıktır ki, yeryüzünde hiçbir ihtiyaç ve mahrumiyet ona denk olamaz.[67] Kur'ân'dan uzak olan, dünyaya düşkün olduğu ve devamlı olarak daha fazlasını istediği için, onun hayatı dar ve sıkıntılı, geleceği karanlıktır.

Bu sıkıntılı hayatın kabirde olması ise, kabir azabı olarak yorumlanmıştır. Zira Allah Resûlü bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır:

لَيُسَلَّطُ عَلَى الْكَافِرِ فِي قَبْرِهِ تِسْعَةٌ وَتِسْعُونَ تِنِّينًا تَنْهَشُهُ
وَتَلْدَغُهُ حَتّٰى تَقُومَ السَّاعَةُ

"Kabir azabı kâfirleredir. O, hayatım elinde olan Zat'a, Allah'a yemin ederim ki, şunu iyi biliniz: Kâfire kabirde 99 ejderha musallat edilir."[68]

Kur'ân'dan uzaklaşanların kıyâmet günü kör olarak haşredilmeleri ise, dünyada yaptıkları fiillerin cinsiyle cezalandırılmaları demektir. Onlar nasıl dünyada iken Kur'ân'ı tanımazlıktan geldiler, onun âyetlerine gözlerini kapadılar, gerçekleri

67 Kutup, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, 4/2355.
68 Darimi, *Rikak*, 93; Ahmed b. Hanbel, 3/38.

görmediler ise, Cenâb-ı Hakk da âhirette onlara cennete giden yolları göstermeyecek ve kurtuluş delillerinden mahrum bırakacaktır. Nitekim başka bir âyette bu durum şöyle tasvir edilir:

وَمَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِي وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِهِ وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى وُجُوهِهِمْ عُمْيًا وَبُكْمًا وَصُمًّا مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ كُلَّمَا خَبَتْ زِدْنَاهُمْ سَعِيرًا

"*Allah kimi doğru yola iletirse, işte odur doğru yolda olan, kimi şaşırtırsa, artık Allah'tan başka ona hâmi ve yardımcı bulamazsın. Kıyâmet günü onları kör, sağır ve dilsiz olarak yüzü koyun haşrederiz. Varacakları yer cehennemdir. Onun ateşi zayıfladıkça onlara çılgın alevi artırırız.*" (İsrâ, 17/97)

f. En Değersiz Kişi

Mekanların değeri, o mekanlarda varolan varlıkların derecesine göre kıymet kazanır. Öyle mekanlar vardır ki, o mekanlara kıymet kazandıran varlıklar oradan ayrıldıklarında, oralar hiçbir anlam ifade etmez ve normal bir yer haline gelir. Ancak o değerler yeniden oraya avdet edince, oralar yeniden kıymet kazanır, canlanır ve herkesin nazarında kudsî bir konuma yükselir. Herhalde "Şerefü'l-mekân bi'l-mekîn" (yerlerin kıymeti orada iskan edenlere göredir) darb-ı meseli de bunu ifade etmektedir.

İnsanlara Cenâb-ı Hakk nazarında değer kazandıran şeyler vardır. İnsan bunlara sahip olduğu ölçüde Yaratıcı'sının nazarında kıymet kazanır. Bu anlamda insana değer kazandıran şeylerin başında Kur'ân gelir. Kur'ân'la hemhâl olan, okuyan ve yaşayanlar, hiçbir gücün kazandıramayacağı makama ulaşırlar. Onu okumayan, anlamayan ve ondan uzaklaşanlar ise, karanlıklarda kalmaya aday konuma gelmişler demektir. İnsanları aydınlık

iklimlere ulaştıran Kur'ân'ın "Nûr"undan mahrum gönüller, maddeten doysalar ve rahat olsalar da, kalpleri her zaman endişeli, gelecekleri karanlık ve tatminsizdir. Kur'ân:

أَلاَ بِذِكْرِ اللهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ

"*İyi bilin ki gönüller, ancak Allah'ı anmakla huzur bulur.*" (Ra'd, 13/28) ifadesiyle bu hususa dikkatleri çekmektedir.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), Kur'ân'la ilgisi olmayan, ondan az da olsa bir bölüm bilmeyen kimselerin durumlarını şu manidar sözleriyle bildirmiştir:

قَالَ رَسُولُ اللهِ إِنَّ الرَّجُلَ الَّذِي لَيْسَ فِي جَوْفِهِ مِنَ الْقُرْآنِ شَيْءٌ كَالْبَيْتِ الْخَرِبِ

"*İçinde Kur'ân'dan bir şey olmayan kişi, harap bir eve benzer.*"[69]

Dersini Resûlü Ekremden alan Abdullah İbn Mesut hazretleri bu ifadeyi bize şöyle açıklar:

عَنْ عَبْدِ اللهِ، قَالَ إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ مَأْدُبَةُ اللهِ فَخُذُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ فَإِنِّي لاَ أَعْلَمُ شَيْئًا أَصْغَرَ مِنْ خَيْرٍ مِنْ بَيْتٍ لَيْسَ فِيهِ مِنْ كِتَابِ اللهِ شَيْءٌ وَإِنَّ الْقَلْبَ الَّذِي لَيْسَ فِيهِ مِنْ كِتَابِ اللهِ شَيْءٌ خَرِبٌ كَخَرَابِ الْبَيْتِ الَّذِي لاَ سَاكِنَ لَهُ

"Kur'ân, Allah'ın (insanlara ikram ettiği İlâhî bir) sofrasıdır. Gücünüz yettiğince ondan almağa çalışın. Şüphesiz ben, içinde Allah'ın Kitab'ından bir şey bulunmayan bir evden daha küçüğünü (sıkıcısını) bilmiyorum. Allah'ın Kitab'ından içinde bir şey bulunmayan kalp de, içinde kimsenin oturmadığı harabe bir ev gibidir."[70]

Söz söyleme yönüyle oldukça belîğ olan Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), şüphesiz bu benzetmeyle önemli bir hususa dikkatleri

69 Dârimî, 2/429.

70 Tirmizî, *Fedâilu'l-Kur'ân* 18; Dârimî, 2/429

çekmiştir. Yani içinde kimsenin oturmadığı, yıllarca terkedilen ve hiçbir güvenliğin olmadığı vîrâne yapılar, nasıl her türlü tehlikeye karşı açık, hırsızların, sarhoşların ve kaçakların mekanlarıysa, içinde Kur'ân'ın olmadığı kalpler de böyle harâbe mekanlar gibidir. Bu gibi kimseler emniyetten mahrum, huzurdan uzak, her ân bir endişe içerisinde ve mutsuzdurlar.

Netice itibariyle Yüce Yaratıcı'nın, rahmet vesilesi olarak gönderdiği İlâhî Kelam, okumamız ve anlamamız gerekli olan bir konuma sahiptir. O, hem dünya hem de âhiretimiz açısından kurtuluş vesilemizdir. Dünyada bizler için önemli bir nasihat, dertlerimize şifa, hidayet kaynağı ve rahmettir. İnsanlığın dertlerine reçete olup, onları en doğru yola iletir. Kur'ân'ın okunduğu yeri, melekler ziyaret eder ve orada huzur olur. Kur'ân'ın okunup anlaşılması, Allah katında insanlara üstünlük kazandırır. Kur'ân, kabirde bir nûr olur. Zorlanarak öğrenip okuyanın mükafaatı iki kat verilir. Okunan her harfi için, en az on sevap vardır. Kur'ân'dan uzaklaşılınca, âhirette, uzaklaşanlardan şikayetçi olur. Onu unutma büyük bir vebal olup, emanete sahip çıkmama anlamına gelir. Kur'ân, insana ve topluma huzur ve güven getirir.

E. KUR'ÂN'I OKUMA ÂDÂBI

Rahmet-i İlâhi tarafından gönderilen Yüce Kelam okunurken, mutlaka bazı hususlara dikkat etmek gerekir. Zira okuma adabına uyulduğu ölçüde istifade artacak ve böylece okunmadaki asıl maksada ulaşılmış olunacaktır. Kur'ân okurken dikkat edilmesi gereken hususları şöyle sıralamamız mümkündür:

1. Kur'ân'ın Ne ve Kimin Sözü Olduğunu Hatırda Tutma

Sözler vardır, belli bir süre insanları etkiler sonra gücünü kaybeder; sözler vardır, belirli bir zaman için toplumları etkiler sonra unutulup gider ve sözler vardır ki bütün insanlığı derinden etkiler ve tesirini hiçbir zaman kaybetmez. İşte son şıkta belirtilen söz Kur'ân'dır. Kur'ân, benzerini getirme mevzuunda muarızlara meydan okumuş, ona karşı azılı düşman olmalarına rağmen düşmanları dahî dinlemekten kendilerini alamamış ve etkisi bütün zaman ve mekanları ihata etmiş tek ve yegâne Kitaptır. Etkisi, sadece insanı değil, dağları bile parçalayacak bir güce sahiptir:

لَوْ أَنْزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ لَرَأَيْتَهُ خَاشِعًا مُتَصَدِّعًا مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ

"Eğer Biz bu Kur'ân'ı bir dağın tepesine indirseydik, onun, Allah'a tazimi sebebiyle başını eğip parçalandığını görürdün..." (Haşr, 59/21) beyanlarında da buna işaret vardır.

Büyük Müfessir Merhum Elmalılı da bu âyetin tefsirinde şu kıymetli değerlendirmeyi yapmaktadır: Biz bu Kur'ân'ı yani iman ile okunup amel edilmesi için indirmiş olduğumuz bu büyük, şanlı Kur'ân'ı Biz azimü'ş-şân (şânı yüce olan). eğer bir dağın üzerine indirseydik herhalde sen onu, o dağı Allah korkusundan çatlayarak başını eğmiş görürdün. O kaskatı dağ, o derece müteessir olur ve Allah'ın emirlerine saygı ile çatlayıncaya kadar itaat edip secdelere kapanırdı. Fakat Ahzâb Sûresi'nin sonunda bulunan

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا
وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا

"*Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik..*" (Ahzâb, 33/72) âyetinde geçtiği üzere, gökler, yer ve dağlar ilk teklifte emanetin ağırlığından yılarak yüklenmekten çekinmişti de onu, insan yüklenmişti. Bundan dolayı kitab indirilmesine dağların ne kabiliyetleri vardır, ne de ihtiyaçları; ihtiyaç insanlarındır. Onun için Kur'ân da, bir dağ üzerine indirilmedi, insanlar için Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kalbine indirildi. Hem öyle beliğ ve tesirli bir suretle indirildi ki, faraza büyük bir dağ üzerine indirilmiş ve dağa öyle bir şuur verilmiş olsaydı, göğe doğru başkaldırmakta bulunan o uludağ, bütün katılığına rağmen Allah korkusu altında her türlü itaatsızlığı bir kenara atarak çatlayıncaya kadar İlâhî emirlere boyun eğer ve son derece etkilenirdi. Binaenaleyh akıl ve şuur kabiliyyeti ile emaneti yüklenen, bir taraftan cehennem ateşi, diğer taraftan cennet nimetleriyle kuşatılmış, istikbale doğru gitmekte olan insanların, bundan daha fazla etkilenmesi ve uyanık olmaları gerekirken, o çok zalim ve çok cahil insanlar bundan müteessir olmuyor ve Allah'a saygı duymuyorlar, ayrıca Allah'ın hukukunu, nefislerinin vazife ve istikbalini unutmuş, iyilik ve kurtuluş yollarını düşünmez olmuşlardır.[71]

---

71 Elmalılı, Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 7/521.

Bununla ilgili olarak Ca'fer es-Sâdık'ın şu hali oldukça dikkat çekicidir. Namaz kılarken düşüp bayılınca kendisine bayılmasının sebebi sorulduğunda o şöyle der: "Kalbimde bir âyeti tekrarlayıp duruyordum. Nihayet onu konuşandan (Allah'tan) dinledim. O zaman O'nun kudreti karşısında dayanamadım ve düşüp bayıldım."[72]

Bu hususla ilgili olarak selef âlimlerinden birinin şöyle bir rivayeti vardır: "Ben daha önceleri Kur'ân'ı okuyup ondan herhangi bir zevk almıyordum. Nihayet onu Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ashabına okuyor ve ben de ondan dinliyormuş gibi okumağa başlayınca zevk almağa başladım. Bir süre sonra daha üst bir makama çıktım. Bu defa Kur'ân'ı sanki Cebrâil Resûlullah'a inzâl ediyor gibi dinleyip okumağa başladım. Bir süre sonra Cenâb-ı Hakk bana başka bir derece ihsan etti. Binaenaleyh şu anda Kur'ân'ı bizzat Allah Teâlâ'dan dinlercesine okuyorum. İşte şimdi tam olarak Kur'ân'ın lezzetini hissettim. Öyle bir lezzet ki, onsuz durmam mümkün değildir."[73]

Demek ki böyle derin bir tesire sahip olan Kur'ân'dan istifade etmenin ilk şartı, okunurken onun asıl Sahibi'nin asla hatırdan çıkartılmamasıdır. Normal bir söz olarak değil de, âlemlerin yaratıcısı sıfatıyla Allah'tan gelen bir mesaj olduğu hatırlanmalıdır. Zira bir söz ya da kitap okunurken, yazarının kimliği, okumada insanı etkileyen önemli bir husustur.

2. Maddî-Manevî Temizlik

Tertemiz olan Kur'ân, ancak kâmil anlamda temizlikle okunur. Bunun için öncelikle maddî olan temizlik yapılmalı, abdest alınmalıdır. Ancak bir yandan maddî arınma yapılırken, diğer taraftan da kişi manen kendini arındırmalı, biraz sonra âdeta Rabb'iyle konuşacakmış gibi rûhen kendini hazırlamalı ve

72 Gazâlî, *İhyâ-u Ulûmi'ddîn*, 1/287-288.
73 Gazâlî, *a.g.e.*, 1/288.

Kur'ân'la buluşmaya lâyık bir hale gelmelidir. Bu iki şey, insanın Kur'ân'dan istifadesini arttıran önemli hususlardandır.

3. Doğru Zaman Tayini

Her şeyin bir vakti vardır. Uygun bir zamanı gelmeden yapılan şeyin mükemmel olması imkansız gibidir. Bunun içindir ki işlerimizi yaparken doğru bir zaman tayin eder, yemek vakitlerini uygun zaman dilimlerine ayırır ve istirahat için uygun bir vakit ayarlarız. Bunlar gerek bünyemizin sıhhati ve gerekse elde edeceğimiz şeylerin verimli olması bakımından önemlidir.

Kur'ân okuyacağımız zaman da isabetli bir vakit seçmeliyiz; zihnimizin ve bedenimizin yorgun, işlerimizin yoğun, ortamın müsait olmadığı anları seçmemeliyiz. Zira okumadan maksat, anlama ve tefekkür etme olduğuna göre, bu hallerde okumakla tefekkürün olması oldukça zordur. O zaman zihnimizin berrak, vaktimizin uygun, hemen yapmamız gereken önemli bir işin olmadığı zamanları seçmeliyiz. Ve aynı zamanda okumaya isteğimiz varolduğu müddetçe okumalıyız. İsteksizlik ve yorgunluk hasıl olunca bırakmalı, yeniden okumaya iştiyak duyunca başlamalıyız. Bu hususla ilgili olarak Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır:

اِقْرَؤُا الْقُرآنَ مَا ائْتَلَفْتُمْ عَلَيْهِ فَاِذَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ فَقُومُوا...

"Kalpleriniz kendisiyle ülfet ettiği sürece Kur'ân okuyun, ihtilaf ettiğinde ise bırakın."[74]

4. Önyargıdan Uzak Okunmalı

İlâhî Beyan okunurken dikkat edilmesi gereken önemli hususlardan biri de, önyargıdan uzak olmadır. Kur'ân okurken şayet kişi: "Bu Kitap, çağlar dışı(!), bana bir şey vermez(!), belli bir

---

[74] Buhârî, *Fedâilu'l-Kur'ân* 27; Dârimî, 2/441-442.

dönem ve bölgedeki kimselere gelmiş(!), artık güncelliği kalmamış...(!)" gibi düşüncelerle okuyorsa veya zihnî arka planda buna yakın farklı düşüncelere sahipse, Kur'ân'dan o kimsenin alacağı pek bir şey yok demektir. Daha doğrusu Kur'ân'ın böyle kimselere kendisini açması düşünülemez. Nitekim bu düşünceler ona inanmayanların kanaatidir.

وَإِذَا تُتْلَى عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا
لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَذَا إِنْ هَذَا إِلاَّ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ

"*Onlara âyetlerimiz okunacağı zaman: 'Artık anladık! Biliyoruz! Dilesek bunun benzerini biz de söyleyebiliriz. Bu, önceden geçmiş insanların masallarından başka bir şey değildir.' derler.*" (Enfâl, 8/31)

Zâten kâfirler de yukarıdaki âyette belirtildiği üzere aynı düşüncelere sahip olduğundan, insanlığa hidayet kaynağı olarak gelen Kur'ân'dan nasiplenememiş, onun ışıklarından istifade edememiş, ona sırtlarını dönmüş ve inançsız olarak hayatlarını sürdürmüşlerdir.

5. Eûzu Besmeleyle Başlama

Şeytanın, insan üzerindeki tesiri inkâr edilemez. Kendisi sapıtıp Allah'tan uzaklaştığı gibi, kendisinin bu duruma düşmesine vesile gördüğü insanın da aynı âkibete dûçar olması için bütün yolları dener. Nitekim onun bu durumunu Cenâb-ı Hakk şöyle haber vermektedir:

قَالَ أَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ۞ قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ ۞ قَالَ فَبِمَا
أَغْوَيْتَنِي لأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ ۞ ثُمَّ لآتِيَنَّهُمْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ
وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلاَ تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ

"*Şeytan: 'Bana onların diriltilecekleri kıyamet gününe kadar mühlet verir misin?' dedi. Allah: 'Haydi, sen mühlet verilenlerdensin!' buyurdu. 'Öyle ise!' dedi: 'Sen beni azgınlığa mahkum ettiğin için, ben de onları gözetlemek üzere Senin doğru yolunun üzerinde pusu kurup oturacağım. Sonra onların gâh önlerinden, gâh arkalarından, gâh sağlarından, gâh sollarından sokulacağım, vesvese verip pusu kuracağım, Sen de onların ekserisini şükreden kullar bulmayacaksın.*'" (A'râf, 7/14-17)

Şeytan, yalnızca insanlara değil Allah'ın seçkin kulları olan peygamberlere dahî şüpheler vermek için değişik yollara başvurmuş, ancak Cenâb-ı Hakk buna asla izin vermemiştir:

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ
وَلاَ نَبِيٍّ إِلاَّ إِذَا تَمَنَّى أَلْقَى الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ فَيَنْسَخُ اللهُ مَا يُلْقِي
الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللهُ آيَاتِهِ وَاللهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

"*Senden önce hiçbir resûl veya nebi göndermedik ki, halkının hidayetini umarak gayret gösterdiğinde, şeytan onun temennisi hakkında bir vesvese vermek, ümidini kırmak istemesin. Ama Allah, şeytanın attığı o vesveseyi giderir, sonra da âyetlerini sapasağlam muhkem kılar. Zira Allah herşeyi hakkıyla bilen, hikmetle yönetendir.*" (Hac, 22/52)

İnsanın damarlarında âdeta alyuvar ve akyuvarlar gibi gezinen şeytanın vesveselerinden, özellikle de namaz ve Kur'ân okurken emin olmak için, Allah'a sığınmak gerekir. Şeytan, özellikle Kur'ân okurken insana çeşitli yollardan yaklaşır, Kur'ân hakkında çeşitli şüpheler atar, okumamak için yoktan sebepler hatıra getirir, anlaşılmaması ve uygulanmaması için elinden gelen bütün çabayı harcar. Böyle bir durumda yapılması gereken şey Kur'ân'da şöyle ifade buyrulmuştur:

فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

"Şimdi, Kur'ân okuyacağın zaman, o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın." (Nahl, 16/98)

6. Tertille (Ağır Ağır-Tane Tane) Okuma

Kur'ân okurken dikkat etmemiz gereken hususlardan biri de onun tertîl üzere okunmasıdır. Zira Cenâb-ı Hakk:

وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا *"..Kur'ân'ı ağır ağır, düşünerek oku."* (Müzzemmil, 73/4) buyurarak bu hususta bizleri uyarmaktadır. Merhum Elmalılı Hamdi Yazır, Kur'ân'ın tertîl üzere okunmasını şöyle ifade etmektedir:

TERTÎL, bir şeyi güzel, düzgün ve tertip ile kusursuz bir şekilde, hakkını vererek açıklamaktır. Aralarında çok değil, biraz açıklık bulunmakla beraber gayet güzel bir düzgünlükte görülen ön dişlere "seğrun retelun" derler. Sözü de öyle tane tane, yavaş yavaş, ara vererek ve güzel bir ifade ile söylemeye de "tertîl-i kelâm" derler. Kur'ân'ın tertili de böyle her harfinin, edasının, tertibinin, mânâsının hakkını doyura doyura vererek okunmasıdır. Burada "rettil" emrinden sonra tertîlen mastarıyla vurgu yapılması da bu tertîlin en güzel şekilde olmasının arandığını gösterir. Bir söz, aslında ne kadar güzel olursa olsun, gereği gibi güzel okunmayınca güzelliği kalmaz. Güzel okumasını bilmeyenler güzel sözleri berbat ederler. Sözün tertîl ile güzel söylenmesi ve okunması ise sade ses güzelliği ile gelişi güzel eze büze şarkı gibi okumak, saz teli gibi sâde ses üzerinde yürümek kabilinden bir mûsikî işi değildir. Kelimelerin dizilişinin mânâ ile uyum sağlaması ve dilin fesahat ve belağatı hakkıyla gözetilerek ruhî ve manevî bir uygunlukla, yerine göre şiddetli, yerine göre yumuşak, yerine göre uzun, yerine göre kısa okuma, yerine göre ğunne, yerine göre izhar, yerine göre ihfa, yerine göre iklâb, yerine göre vasl, yerine göre sekte veya vakf;

kısacası bütün maksat, mânâyı duymak ve mümkün olduğu kadar duyurmak olmak üzere tecvid ile okuma işidir. Bunun için Kur'ân okurken tertîl ve tecvid gerekir. Tecvid de, kaf çatlatmak derdiyle, çatlatmaktaki mânâyı kaybetmek değildir.

Tecvid ve Kırâet ilmi kitaplarında Kur'ân kırâati üç mertebe üzerine sınıflandırılmıştır: Bunlar tahkîk, tedvir ve hadr'dır. Tahkik, munfasıl meddi dört veya beş elif miktarı çekecek şekilde gayet ağır bir âhenk ile okumaktır. Tedvir, iki veya üç elif miktarı çekecek şekilde orta halde okumaktır. Hadr de tabii med gibi bir elif miktarı çekecek şekilde hızlı okumaktır. Bir elif iki fetha miktarı demek olduğuna göre, bir harekenin belli olacak şekilde okunuşundaki ilk ses, âhenk süresinin hızlılık ve ağırlığına göre, her kırâetin şifresini teşkil eder. Asım, Hamze, Nafi'den Verş kırâatleri tahkik; İbn Amir, Kisâi kırâatleri tedvir; diğerleri hadr tarzındadır. Fakat bunların hiçbirinde bir harf veya harekenin hakkı çiğnenecek şekilde okunmak caiz olamayacağı için, asıl mânâsıyla tertîl, kırâatlerin hepsinde şarttır.[75]

Buna göre özellikle Ramazandaki hatimlerde dikkatli olunmalı, hızlıca okunmamalı, yavaş yavaş ve düşünmeye de vakit bırakacak kadar tertille okunmaya dikkat edilmelidir.

7. Huşuyla Okuma ve Okuduğunu Düşünme

Kur'ân okuyan, derin bir saygı içinde bulunmalı, okuduğu kelamın ne olduğunu hatırından çıkarmamalı ve okuduğu şeylerin anlamlarını düşünmelidir. Ve bilinmelidir ki, her ne kadar Kur'ân'ı mücerred okumak sevapsa da, okumaktan asıl maksadın anlayarak ve üzerinde düşünerek olduğunu unutmamalıdır. Kur'ân, sadece okuyan, ama okuduğunu düşünmeyen kimseleri, değişik âyetlerde kalpleri kapalı olarak tavsif etmiştir:

---

75 Elmalılı, *a.g.e.*; 8/397-398.

أَفَلاَ يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا

"*Kur'ân'ı düşünmezler mi? Yolsa kalplerinin üzerinde üst üste kilitler mi var?*" (Muhammed, 47/24)

كِتَابٌ أَنزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُوا الْأَلْبَابِ

"*Biz sana hayrı, feyiz ve bereketi bol bir Kitap indirdik ki, insanlar onun âyetlerini iyice düşünsünler ve aklı yerinde olanlar ders ve ibret alsınlar.*" (Sâd, 38/29)

Bir adı da "Zikir" olan Kur'ân'ı okuduğumuz da, herbir âyet üzerinde durmalı, bize sunduğu prensipleri düşünmeli ve İlâhî kelamdaki maksatları anlamağa gayret etmeliyiz. Nitekim Hz. Ali (radıyallahu anh): "İçinde fıkıh (derinlik) olmayan bir ibadette hayır olmadığı gibi, içinde tedebbür (düşünme) olmayan Kur'ân okumanın da bir hayrı yoktur."[76] demekle bunun ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Yine rivâyet edildiğine göre Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir defasında namaza durmuş:

إِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

"*Eğer onları cezalandırırsan, şüphe yok ki onlar Senin kullarındır. Onları affedersen, Azîzu'l-Hakîm: Üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibi ancak Sensin*" (Mâide, 5/118) âyetini tekrar tekrar okumuş ve üzerinde düşünmüştür.[77]

Bu konuyla ilgili olarak Ebû Süleyman ed-Dârânî şöyle demektedir: "Ben bir âyet-i kerîmeyi okuyorum. Bazen onu, dört veya beş gece tekrar ediyorum. Buna rağmen yine de kesin bir kanaate varamazsam, başka bir âyete geçmiyorum."[78]

---

[76] Gazâlî, *a.g.e.*; 1/282.

[77] Buhârî, *Fedâilu'l-Kur'ân* 13; İbn Mâce, *İkâme* 174; Ahmed b. Hanbel, 5/170.

[78] Gazâlî, *a.g.e.*; 1/282.

8. Kur'ân Okurken Ağlama

Kur'ân okurken neşeli bir sesten ziyade kalbe etki eden hüzünlü bir edayla okunması müstehap kabul edilmiştir. Hüzünlü okumanın yolu şöyle bildirilmiştir: Kur'ân'daki tehdit, vaîd, sözleşmeler, ahitler inceden inceye düşünülür. Sonra Cenâb-ı Hakk'ın emir ve yasakları karşısında gösterilen eksiklikler hatırlanır. Böylelikle insan kendi eksiklerini görür ve ağlar. Eğer temiz kalbe sahip kişilerde meydana gelen hüzün ve ağlama olmuyorsa, o zaman insan hüzün ve ağlama olmadığından dolayı ağlamalıdır. Zira Kur'ân'dan ibret alıp ağlamayan bir kimsenin başına gelen musibetten daha büyük bir musibet yoktur.[79]

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de bununla ilgili olarak şöyle buyurmuşlardır:

إِنَّ هَذَا الْقُرآنَ نَزَلَ بِحُزْنٍ. فَإِذَا قَرَأْتُمُوهُ فَابْكُوا. فَإِنْ لَمْ تَبْكُوا فَتَبَاكُوا

"Şüphesiz ki Kur'ân hüzünle indi. Onu okuduğunuzda ağlayın. Şayet ağlayamazsanız, ağlamak için gayret gösterin."[80]

Kur'ân-ı Kerim'de ise okurken ağlayan insanlar nazara verilerek, böyle bir davranışın değerine dikkatler çekilmektedir. Bir âyette:

وَيَخِرُّونَ لِلأَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا

"*Ve ağlayarak yüzüstü secdeye kapanırlar. Hem de Kur'ân'ı işitmek onların saygısını böyle artırır.*" (İsrâ, 17/109) buyrulurken, diğer bir âyette ise:

وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَى أَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا
عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ ۝ وَمَا لَنَا

---

79 Gazâlî, a.g.e.; 1/277.
80 İbn Mâce, İkâme 176; Zühd 19.

لاَ نُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَا جَاءَنَا مِنَ الْحَقِّ وَنَطْمَعُ أَنْ يُدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحِينَ ۞ فَأَثَابَهُمْ اللّٰهُ بِمَا قَالُوا جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ

"*Peygambere indirilen Kur'ân'ı dinledikleri vakit, onda âşinaları olan hakikate kavuşmaları sebebiyle gözlerinin yaşla dolup taştığını görür ve şöyle dediklerini işitirsin: 'İman ettik ya Rabbenâ! Bizi de hakka şahitlik edenlerle beraber yaz! Bütün istediğimiz ve umudumuz, Rabb'imizin bizi salihler arasına dahil etmesi iken, ne diye Allah'a ve bize gelen hakikate iman etmeyelim ki?' Böyle demelerine mukabil Allah onları, içinden ırmaklar akan ve ebedi kalacakları cennetlerle ödüllendirdi. İşte iyi hareket edenlerin mükâfatı böyle olur.*" (Mâide, 5/83-85)

9. Güzel Sesle Okumak

Tatlı dil nasıl ki, olmayacak zannedilen bir çok işi olur hale getirirse, tatlı tatlı okunan, dokunaklı bir edâ ve sadâ ile icrâ edilen Kur'ân tilaveti de insanı etkisi altına alır, düşündürür. Kötü yollardan alıkoyar. İyiliklere yöneltir. Ruhu yüceltir. Bu sebeple Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Kur'ân'ın güzel okunmasını ve güzel sesle süslenmesini tavsiye etmiştir.[81]

Rivayet edilen bir hadiste Allah Resûlü şöyle buyurmuşlardır: زَيِّنُوا القُرآنَ بِأَصْوَاتِكُم "Kur'ân'ı seslerinizle süsleyiniz."[82] Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem), Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin evinin önünden geçerken onun güzel bir ses ve nağme ile Kur'ân okuduğunu duyduğunda:

---

81 Aydemir, Abdullah, *Hz. Peygamber ve Sahabenin Dilinden Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri*, s.17.

82 Ebû Dâvûd, *Salat* 355; Nesâî, *Salat* 83; İbn Mâce, *İkâme* 176.

لَقَدْ أُوتِيَ أَبُو مُوسَى مِزْمَارًا مِنْ مَزَامِيرِ آلِ دَاوُدَ

"Ona Hz. Dâvûd'un mizmarlarından biri verilmiştir. (güzel sesle okuma üslûbu)".[83] tabiriyle bu hareketi taltif etmiştir. Bizzat kendisi de Kur'ân'ı güzel sesli okuyanlardan dinlemeyi sever ve zaman zaman onlardan dinlermiş. Bununla ilgili bir rivayet şöyledir: İbn Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor:

عَنْ عَبْدِ اللهِ قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ ﷺ "اِقْرَأْ عَلَيَّ الْقُرْآنَ" قَالَ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَقْرَأُ عَلَيْكَ، وَعَلَيْكَ أُنْزِلَ؟ قَالَ «إِنِّي أَشْتَهِي أَنْ أَسْمَعَهُ مِنْ غَيْرِي فَقَرَأْتُ النِّسَاءَ. حَتَّى إِذَا بَلَغْتُ: {فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا}. رَفَعْتُ رَأْسِي. أَوْ غَمَزَنِي رَجُلٌ إِلَى جَنْبِي فَرَفَعْتُ رَأْسِي. فَرَأَيْتُ دُمُوعَهُ تَسِيلُ.

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana:

"Kur'ân'ı bana oku!" dedi. Ben (hayretle):

"- Sana indirilmiş bulunan Kur'ân'ı mı sana okuyayım?" diye sordum. Bana:

"Evet, ben onu kendimden başkasından dinlemeyi seviyorum!" dedi. Ben de ona Nisâ sûresini okumaya başladım. Ne zaman ki,

فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا

"*Ey Resûlüm! Her ümmetten haklarında tanıklık edecek bir şahid (Peygamber) celbettiğimizde ve seni de bütün onlara (ümmetine) şahid olarak getirdiğimizde, bakalım onların hali nice olacak?*" (Nisâ, 4/41) mealindeki âyete gelince: "Dur!" dedi. Durdum ve

83 Müslim, *Müsâfirîn* 235-236; Darimi, *Fezailul-Kur'ân*, 34.

dönüp Resûlullah'a (aleyhissalâtu vesselâm) baktım. Bir de ne göreyim, iki gözünden de yaşlar akıyordu."[84]

Asr-ı Saadet'te yaşanan pekçok hâdise, Kur'ân'ı güzel bir sesle ve samimiyetle okumanın ne denli etkili olduğunu gösteren önemli bir husustur. Mesela Hz. Ömer'in müslüman olmasına en önemli vesilelerden biri, enişte ve kız kardeşinin müslüman olduklarını duyup da, onların yanına gittiğinde onların okuduğu Kur'ân'ın etkisinde kalmasıdır.

Hatta bazı müşrikler Mekke'de Resûlullâh'ın ve Kur'ân'ın en büyük düşmanı olmalarına rağmen gizli gizli Resûlullâh'ın okuduğu Kur'ân'ı geceleyin dinlemeye gelmeleri de, Kur'ân'ın güzel bir eda ve samimi bir gönülle okumanın ne denli etkili olduğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Bunlardan birisi şöyle cereyan etmiştir:

"Ebûsüfyan, Ebûcehil ve Ahnes b. Şerik bir gece birbirinden habersiz, gizlice Peygamber Efendimiz Kur'ân okumasını dinlemeğe giderler. Her biri bir yerde gizlenir, Hz. Peygamberin okumasına kulak verirler. Şafak atıncaya kadar dinlerler, şafakla beraber evlerine dönerken yolda karşılaşırlar. Birbirlerini kınarlar: Böyle bir âdet çıkarmayınız, sonra akılsızlarınızdan biri duyarsa içine kuşku düşürmüş olursunuz, derler.

İkinci gece yine herkes birbirinden habersiz eski yerine gider, şafak atıncaya kadar Kur'ân dinledikten sonra evine dönerken yolda karşılaşırlar ve önceki gibi birbirini kınarlar. Fakat üçüncü gece yine aynı şey olur. Yine şafakla beraber evlerine dönerken karşılaşırlar ve bu kez bir daha buraya gelmemek üzere and içerler. O sabah Ahnes değneğini alıp Ebûsüfyan'a gider: Ey Ebû Hanzala! Muhammed'den dinlediklerin hakkında düşünceni söyle! der. Ebûsüfyan: Vallahi Ey Ebû Sa'lebe! Ondan öyle şeyler

84 Buhârî, *Fedâilu'l-Kur'ân* 32, 33, 35; Müslim, *Musâfirin* 247; Ebû Dâvûd, *İlim* 13.

işittim ki onların anlamını biliyor, ne demek istediğini anlıyorum. Öyle şeyler de işittim ki ne anlamını biliyorum, ne de ne demek istediğini anlıyorum.

Ahnes oradan Ebûcehil'in evine gider. Ey Ebulhakem! Muhammed'den dinlediklerin hakkında düşüncen nedir? der. Ebûcehil şöyle cevap verir: Muhammed'den dinlediklerim mi? Bak, biz Abdi Menaf oğullarıyla öteden beri şerefte rekabet edegeldik. Onlar yedirdiler, biz de yedirdik, onlar bineksiz hacılara binek temin ettiler, biz de öyle yaptık, onların verdiğini biz de verdik; onlarla daima yarış atları gibi diz dize beraber kaldık. Şimdi onlar: "Bizim aramızdan, kendisine gökten vahiy gelen bir peygamber çıktı" dediler. Biz buna ne zaman erişiriz? Vallahi ona asla inanmaz ve onu asla kabul etmeyiz."[85]

Güzel bir nağme ve samimi bir şekilde okumanın ne kadar etkili olduğu şu örnekte de açıkça görülmektedir: Mekke, mü'minleri sinesinde barındırmaz hâle geldiği zaman, Hz. Ebu Bekir de barınamayanlar arasında bulunuyordu. Tıpkı kendisinden evvel giden arkadaşları gibi o da Habeşistan'a hicret etmeyi düşünmüştü. Yolda İbnü'd-Dağinne isimli bir müşrikle karşılaştı. İbnü'd-Dağinne sordu:

– Nereye ey Ebû Kuhafe'nin oğlu?

– Kavmim beni kovdu. Artık beni aralarında barındırmak istemiyorlar.

– Senin gibisi Mekke'den nasıl çıkarılır? Sen, fakirlerin imdadına koşar, dul kadınlara el uzatır, yetimlerin elinden tutarsın. Evet, senin gibi bir insanı Mekke'den çıkarmak, Mekke'yi senin gibi bir kıymetten mahrum etmektir. Gel benim himayeme gir, seni koruyayım.

Hz. Ebu Bekir, döner gelir, o da himayesine aldığını ilân

---

85 İbn Hişâm, *a.g.e.*, 1/315-316; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5/81.

eder. Hz. Ebu Bekir o müşriğin şartlarına uyarak evine çekilir. Orada kendi kendine Kur'ân okumaya başlar. Fakat bir müddet sonra bu ona az gelir. Zira Kur'ân'ın kokusunu burcu burcu etrafa duyurmak lâzımdır. Onun için pencerenin önüne cumba gibi bir şey yaptırır, çıkar orada namaz kılar, Kur'ân okur. Hz. Ebû Bekir gözü yaşlı bir insandı. "Allah" dediği an ağlamaya başlar, hıçkırıklarını tutamaz ve namaz kılarken de içinde boyunduruklar dönüyor gibi namaz kılardı. O cumbasında ibadet ededursun; kadın erkek, çoluk çocuk ne kadar gözü dönmüş insan varsa halkalar halinde Hz. Ebû Bekir'in cumbasının etrafını sararlar ve o, Kur'ân okuyup kendinden geçerken müşrikler de onu dinlerler ama çok da kızarlardı. Kızmalarına sebep, okunan Kur'ân'ın etkisiyle günden güne inananların sayısının artmasıdır. İbnü'd-Dağinne'ye müracaat ederler ve: "Bunu himâyenden at. Yoksa senin himâyende bulunan bir kimse hakkındaki himâyeni bozacak davranışta bulunacağız. Sonra halk senin için dedikodu etmesin." derler. O, Hz. Ebû Bekir'e Kur'ân okumaktan vazgeçmesini söyler. Hz. Ebû Bekir cevaben: "Ben nasıl olur da Kur'ân okumaktan vazgeçerim. Bu Allah'ın kelâmıdır. Bu kelâm insanlara duyurulsun diye indirilmiştir. Vallahi sen beni himâyenden atsan da ben Allah'ın himâyesinde bu işe devam edeceğim." der.[86]

Kur'ân hüzünle nâzil olmuştur. İnsan ona tutunursa, girdaplardan kurtulacak, yalnızlık vahşetinden kurtulacaktır. Bu itibarla Kur'ân okunurken bu ruh haliyle okunmalıdır. Bu ise, manasına nüfûz nisbetinde olur. İnsan onun manasına nüfûz edemezse, hele ilâhî maksadı düşünmezse, çok defa Kur'ân'ın derinliklerine açılamaz ve Kur'ân da onun sinesinde tesir icra edemez.

---

86 M. Fethullah Gülen, *Fatiha Üzerine Mülahazalar*, s.10-11. Işık Yay. İzmir 1998.

10. Kur'ân'ın Her Hitabına Kendini Muhatap Kabul Etme

Kur’ân okurken dikkat etmemiz gereken önemli meselelerden diğeri de, kendimize hitap ediyormuş gibi kabul etme, anlatılan olayların, kıssaların, şahısların, mesellerin, teşbihlerin vs.. bizi de ilgilendirdiğini, onlarla bizlere de bir şeyler dediğini kabul etmeli ve öyle okumalıyız. Bu anlamda mesela; Hz. Âdem-şeytan kıssasını okurken, aslında Cenâb-ı Hakk’ın bununla bizlere, şeytanın fonksiyonunu gösterdiğini, ne denli düşman olduğunu bildirdiğini, aldatma yollarının çok farklı olabileceğini, bir ân bile şeytana karşı gâfil bulunmamamız gerektiğini vs.. hususları düşünerek âyetler sanki bize nâzil oluyor gibi okumalıyız.

İkbal’den nakledilen şu husus bu konuda oldukça dikkat çekicidir: Muhammed İkbal der ki, “Gençlik yıllarımda her sabah namazından sonra iki saat Kur’ân okuyordum. Babam yaptığım işi görmesine rağmen her sabah gelip soruyor, “Oğlum, ne yapıyorsun?” diyor, ben de elimdeki Mushaf-ı Şerif’i gösterip “Kur’ân okuyorum.” cevabını veriyordum. Tam iki sene belki onlarca defa, elimde Mushaf’ı görmesine rağmen ne yaptığımı sordu. Bir gün âdeti üzere tekrar sorunca, “Babacığım, biliyorsun ki Kur’ân okuyorum ama yine de ne yaptığımı soruyorsun. Bir şey mi demek istiyorsun?” dedim. Babam şöyle cevap verdi: “Evladım, evet biliyorum ki elinde Kitap var. Ama ben ona bakmanı değil, onu okumanı istiyorum. Muhammedim! Kur’ân’ı sana sesleniyor gibi okur ve her âyetten alacağın şeyleri alırsan o zaman gerçekten okumuş olur ve istifade edersin.”

Mesela Hz. Nuh’la ilgili âyetleri okurken, her devirde aynı vakaların olabileceğini, Allah Teâlâ’nın iyilere yardım edip, netice itibariyle onların gâlip geleceğini; Hz. İbrahim’le ilgili pasajları okurken, verdiği mücadeleleri düşünüp yılmamayı; Hz. Yusuf’la ilgili kıssayı okuduğumuzda, hasedin ne kadar kötü olduğunu görüp, başkalarına tuzaklar kurmamayı; Resûlullah’ı anlatan

bölümleri okurken o Rahmet Peygamberinin önünü kesmeye çalışan pekçok kimsenin, şefkat, rahmet, sabır, hilm ve peygamberî fetanetle sonunda nasıl da onun etrafında toplanıp saadete erdiklerini düşünmeliyiz. Düşünmeli ve kendimizi âyetlere muhatap kabul ederek, hayatımızın her ânında Kur'ân'ın değişik bir âyetinde anlatılan veya uyarılan bir prensibi kendimize ölçü edinmeliyiz. Aynı zamanda Resûlullah'a yapılan emir ve tavsiyelerin, bizi de doğrudan ilgilendirdiğini kabul etmeli ve ona göre okumalıyız. İnsanın çeşitli yönlerinin anlatıldığı, za'f noktalarının vurgulandığı âyetleri okurken, "burası beni anlatıyor, içimdeki gizlilikleri bildiriyor" deyip, ona göre daha bir dikkatli olmalıyız. Bunun dışındaki bir okuyuşta, belki bilgi sahibi olur, peygamberlerin hayat hikayelerini öğrenir, insana ait özellikleri bilir, Resûlullah'ın nasıl bir hayat geçirdiğini kavrarız. Ancak Kur'ân'ı okumadaki asıl maksadı yakalayamaz, indiriliş gayesini tam olarak bilemez ve azami ölçüde istifade edemeyiz.

SONUÇ

Netice itibariyle Kur'ân, semadan insanlığa sunulmuş İlâhî bir sofradır. O sofrada bulunmak insanlar için zaruri bir ihtiyaçtır. Dünya-âhiret saâdeti ancak onunla elde edilebilir. Kur'ân'ın insana hem dünyada, hem de ukbâda kazandırdığı şeyleri, başka hiçbir kitap kazandıramaz. Ancak ondan tam anlamıyla istifade için, bazı ölçülere riâyet de şarttır. Bunların başında, Kur'ân'ın ne ve kimin sözü olduğunu hatırdan çıkarmamak, okumağa başlamadan önce maddî-manevî hazırlık yapmak, uygun bir zaman seçmek, onu her türlü ön yargıdan uzak bir atmosferde okumak, tertille okumak, huşû içinde ve okuduğumuzu tam olarak düşünerek tilavette bulunmak, mümkünse okurken ağlayabilmek, güzel sesle okuyup, onun her âyetine kendimizi muhatap kabul etmek gelmektedir.

KAYNAKÇA

A'zamî, Muhammed Mustafa, **Küttâbu'n-Nebî**, et-Tıbâe el-Arabiyye es-Suûdiyye, Riyad 1981.

Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, Beyrut ts.

Askâlânî, **el-Metâlibu'l-Âliye**, Daru'l-Marife, Beyrut ts.

Aydemir, Abdullah, **Hz. Peygamber ve Sahabenin Dilinden Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri**, İzmir 1982.

Buhârî, Ebu Abdillah, **el-Camiu's-Sahîh Sahîhu Buhârî**, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İst. Ts.

Dârimî, Ebu Muhammed, **Sünen**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ts.

Draz, Muhammed A., **En Mühim Mesaj Kur'ân**, (Çev: Suat Yıldırım), Işık Yay. İst. 2003.

Ebû Dâvûd, es-Sicistânî, **Sünenu Ebî Dâvud**, ist 1981, el-Kütübü's-Sitte içinde, Çağrı Yay.

Elmalılı, Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'ân Dili**, İst. ts. Azim Dağ.

Gazâlî, Ebu Hâmid Muhammed, **İhyâ-u Ulûmi'ddîn**, Daru'l-Marife, Beyrut ts.

Gülen, M. Fethullah, **Fâtiha Üzerine Mülahazalar**, İzmir 1998.

Hamidullah, Muhammed, **Kur'ân-ı Kerim Târihi**, (Çev: Salih Tuğ), İFAV Yayınları, İst. 1993.

Heysemî, **Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid**, Daru'l-Reyyan, Kahire 1987.

İbn Fâris, **Mu'cem Mekâyis fi'l-Luğa,** Daru'l-Fikr, Beyrut 1994.

İbn Hişâm, **es-Sîratü'n-Nebeviyye**, Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.

İbn Mâce, Ebu Abdillah, **Sünenu İbn Mâce**, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İst. ts.

Kurtubî, **el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'ân**, Beyrut 1985.

Kutup, Seyyid, **fî Zilâli'l-Kur'ân**, Daru'ş-Şurûk, Beyrut 1988.

Müslim, Ebu'l-Hüseyn, **Sahîhu Müslim**, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, Beyrut ts.

Nursî, **Sözler**, Işık Yay. İzmir - 2002.

Râğıb el-İsfahânî, **el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân**, Daru'l-Marife, Beyrut ts.

Râzî, Fahruddin, **Mefâtîhu'l-Gayb**, Beyrut 1990.

Sâlih, Subhî, **Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları**, (Çev: M. Yaşar Kandemir), D.İ.B. Yayınları, Ankara 1986.

Sâlih, Subhî, **Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân**, Dersaâdet Yay., İst. ts.

Sâlim Muhaysin, Muhammed, **Târîhu'l-Kur'ân'il-Kerim**, Müesseset-ü Şebâbu'l-Câmia, İskenderiye, ts.

Saygılı, Sefa, **Aile Sağlığı Ansiklopedisi**, Zaman Gaz. Yay.

Suyûtî, Celâluddin Abdurrahman, **el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, Dâr-u İbn-Kesîr, Beyrut 1987.

Yardım, Ali, **Hadîs I**, D.E.Ün. Yay., İzmir 1984.

Zerkânî, Muhammed Abdulazîm, **Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, Dâru'l- Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1988.

Zerkeşî, Bedrüddin, **el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut ts.